

PRIZMA

MESEČNE POLITIČKE ANALIZE

Izdavač

Centar za liberalno-
-demokratske studije

Redakcija

Ilija Vujačić, Boško
Mijatović (glavni
urednik), Slobodan
Samardžić, Dragor Hiber

Sekretar redakcije

Aleksandra Stankov-
-Mijatović

Grafički dizajn

Zoran M. Blagojević

Za izdavača

Zoran Vacić

Štampa: Goragraf,
Beograd, novembar 2003.

Izlazi jednom mesečno

Sva prava zadržava CLDS.
Prenošenje tekstova u
celini ili delovima
dozvoljeno je samo uz
navođenje izvora

Adresa izdavača

Beograd,
29. novembra 10/V

Tel-fax: 3225- 024

Web sajt

www.clds.org.yu

E-mail

office@clds.org.yu

Sadržaj:

Mirjana Vasović **3**

Pregled meseca

Slobodan Samardžić **13**

Beč kao dobroćudni Rambuže

Dušan Vujović **21**

Zastoj reformi – posledica ili primarni uzrok političke krize

Ilija Vujačić **29**

„Zaglavljena” tranzicija i izgledi za njeno „odglavljivanje”

Ljubomir Madžar **36**

Enigme liberalizacije

Pregled meseca

1. oktobar

Vladan Rovčanin, operativni radnik Centra Bezbednosno-informativne agencije za Kosovo i Metohiju u Nišu, prethodnog dana, u ranim jutarnjim časovima, ubio je četvoro svojih kolega, a trojicu teško ranio. Naizgled bez povoda, ušao je u prostorije Agencije i rafalima heklera izrešetao svoje pretpostavljene, njihovu sekretaricu, kao i ostale koji su se tu zatekli. Poslovično efikasni šef srpske policije, ministar, Dušan Mihajlović, požurio je da ova ubistva pripiše posledicama „vijetnamskog sindroma”. U stvari, kako je pojasnio, reč je o post-traumatskom stresnom poremećaju kod pripadnika policijskih snaga koji su u vreme Miloševića bili angažovani u sukobima na prostoru bivše Jugoslavije, a posebno na Kosovu i Metohiji. Neuronsihijatri su ga odmah demantovali, tvrdeći da se osobe pod uticajem PTSS (post-traumatskog stresnog sindroma) ne ponašaju (i ne ubijaju) na ovaj način – sa predumišljajem i bez kajanja. Ovakvo (instant) objašnjenje Mihajlovića izazvalo je i priličnu skepsu u javnosti. Pojavila su se različita, manjeviše ekspertska, tumačenja. Za razliku od Mihailovića, kome je ovo još jedan proizvod *bivšeg* – mилошевиćeuskog – režima, kritičari *sadašnjeg* režima su uzroke potražili u neposrednijoj prošlosti, tj. dosovskoj svakodnevicu. Svako je tu prepoznao neki svoj razlog: sindikalisti su u tome videli strah od otpuštanja sa posla (u današnjoj situaciji opšte i rastuće nezaposlenosti); nacionalisti – sudbinu (još) nerešenog statusa kosovskih izbeglica; dok je oficijelna opozicija ovaj incident videla kao potvrdu svojih, već ranije izrečenih, sumnji o međusobnom obračunavanju kriminalizovanih tajnih službi, a u službi današnje vlasti. Ljudi su mrtvi – a mi, kao i uvek kada je D. Mihailović rešavao ubistva bez očiglednog motiva – izgleda da nikada nećemo saznati zašto. Jer, za Mihailovića i sadašnju vlast sva današnja ubistva, pljačke, špijunaže i otmice jesu tek „sindrom bivšeg režima”. Jedino takvom dijagnozom može se javnost ubediti u opravdanost operacije „Sablja” i uspeh borbe protiv organizovanog kriminala. Ubice sadašnje, motivi bivši; kriminal srbijanski, stresovi vijetnamski.

2. oktobar

Vrhovni savet odbrane predložio Ministarstvu odbrane SCG da otvori dosijea vojnih službi bezbednosti i „učini ih dostupnim svim

1 Fakultet političkih nauka; Centar za liberalno-demokratske studije

zainteresovanim". Javnosti je kasnije, od strane zvaničnika, pojašnjeno da od otvaranja dosijea ne treba očekivati „ništa spektakularno”, jer u njima „i onako ničeg nema”. Valjda je Momčilo Perišić, bivši načelnik generalštaba, sve već otuda izneo i učinio dostupnim (jedino) zainteresovanim Amerikacima. Pa zašto ih onda otvaramo? Po rečima ministra odbrane, zato što je to deo demokratskog procesa i jer su to učinile sve zemlje u tranziciji. Kaže narod: „U kurve gaće same padaju”.

3. oktobar

Bivši izaslanik američke administracije za Balkan Ričard Holbruk i bivši šef UMNIK Bernar Kušner, posle „privatne posete” Sarajevu, boravili su u Beogradu u, kako su sami rekli, „građanskoj američko-francuskoj poseti”. Kao bivša i sasvim privatna lica obavili su niz razgovora sa najvišim državnim zvaničnicima i liderima vodećih političkih stranaka. Iz sadržaja ovih razgovora da se zaključiti da su se oni založili za demokratski dijalog kao neophodan i jedini način za rešavanje problema svih stanovnika Kosmeta. Istovremeno, međutim, ustvrdili su da je sadašnji proces rešavanja pitanja u vezi sa Kosovom „suviše spor” jer će, kako je rekao Holbruk, vreme samo otežati situaciju i voditi novim incidentima. Uzgred budi rečeno je i to da je, „zbog sporig rešavanja pitanja u vezi sa Kosovom, izgubljeno dragoceno vreme za integraciju Srbije u evropske institucije, uključujući Evropsku uniju”. Ovaj američko-francuski mini-samit, u prisustvu naših vlasti, očigledno je planiran sa namerom da se demonstrira (i pruži odgovarajući primer) efikasnost u rešavanju ozbiljnih međunacionalnih problema. Kakav je, recimo, problem vraćanja naziva „pomfrit” prženom krompiru u američkim restoranima, koji je izbačen iz upotrebe posle odbijanja Francuske da podrži rat u Iraku.

Logističku podršku predlogu Holbruka (inače, potencijalnog haškog svedoka) o bržem rešavanju kosovskog pitanja pružila je i istovremena poseta Karle del Ponte Beogradu. Ona je novinarima, lakonski, izjavila kako je došla da prenese informaciju vlastima u Beogradu da je Mladić još u Srbiji, kao i da ništa više neće da kaže. Procenila je, verovatno, da je i ovoliko dovoljno kao pretnja.

Nastavljen štrajk lekara. Štrajk zdravstvenih radnika, koji je započeo pre nekoliko dana, izazvao je pravu epidemiju. Bolest zvana „obustava rada” zahvatila je sada još i farmaceute, radnike „Telekoma”, univerzitetske profesore, pa čak i radnike u posedu „Sartid – US Stila”. To najbolje govori da sa zdravstvenom službom u nas zaista nešto nije u redu.

5. oktobar

Obeležen 5. oktobar. U organizaciji pokreta „Otpor” nekoliko hiljada ljudi, uz zvuke pištaljki i bubnjeva, prošetalo je ulicama Beograda, kao nekada u slabije posećenim danima protestnih šetnji. Kolonu su predvodili najuporniji protivnici svih režima: Zagorka Golubović i Čedomir Čupić, praćeni još i Božidarom Prelevićem, nekadašnjim savetnikom ministra policije, i

Mlađanom Dinkićem, nekadašnjim guvernerom. Većina (pre)ostalih značajnijih protagonista 5. oktobra 2000. zadovoljila se davanjem prigodnih izjava medijima. Jedino je predsednički kandidat Velja Ilić, uz bager, simbol demokratskog prevrata, pred simboličnim brojem pristalica, položio venac ispred Skupštine SCG. Ovogodišnji skup pokreta otpora, međutim, nije bio toliko u funkciji napada na režim, već je bio više defanzivnog tipa: održan je pod geslom „Budi stub odbrane” tekovina (peto)oktobarske revolucije. Sve je isto, samo njih nema.

Sjedinjene Američke Države, prema pisanju „Njujork tajmsa”, prihvatile su ponudu Srbije i Crne Gore za slanje 1.000 vojnika i policajaca u Avganistan. Oni bi se priključili američkim snagama stacioniranim u toj zemlji i, posle odgovarajuće obuke, mogli bi da dejstvuju pod američkom operativnom komandom. Ministar odbrane SCG, Boris Tadić, nedavno je, takođe, izrazio očekivanje da će do Nove godine biti doneta formalna odluka o učešću naše zemlje u mirovnim misijama UN, u koje bi se išlo po principu dobrovoljnosti. Ako nismo mogli u Bosni, bar da Osamu bin Ladenom potučemo na njegovom sopstvenom terenu. Inače, očekujem da će se kao dobrovoljci za učešće u misijama prijaviti, pre svega, proterani Srbi iz Bosne, pošto bi imali čvrste garancije da će Amerika ovoga puta biti na njihovoj strani.

11. oktobar

U sudnici novosadskog Okružnog suda, na suđenju tzv. „Veteričkoj grupi”, dogodio se incident: prvooptuženi Nenad Opačić zario je zašiljenu četkicu za zube svedoku Mladenu Suvajdžiću, zvanom Đura Mutavi, ispod oka. Zbog takvog čina odmah je izgubio sve zatvorske privilegije – domaću hranu u zatvoru i vikende po kaficima – a tužilaštvo će naknadno odlučiti o kvalifikaciji ovog (ne)dela. Nenad Opačić, poznatiji kao (hronološkim redom): kriminalac srednjeg ranga, pripadnik paravojne formacije, žestog momak angažovan za obezbeđenje čelnika DOS, kum predsednika vojvođanske skupštine Nenada Čanka, poznati biznismen i vlasnik benzinskih pumpi, vođa vojvođanskog krila „zemunskog klana” koji je uhapšen u akciji „Sablja” pod sumnjom za trgovinu drogom, otmice, ubistva i iznude – izvršio je ovaj napad na svedoka uprkos posebnim merama sigurnosti koje su preduzete uoči suđenja, a sve po nalogu Batićevog Specijalnog suda iz Beograda. Kako mediji izveštavaju, zastori na prozorima su bili spušteni, obezbeđen je poseban prilaz, maskirani pripadnici specijalnih antiterorističkih jedinica sa „heklerima” na gotovs obezbeđivali su zgradu suda, a nekoliko radnika obezbeđenja Beogradskog centralnog zatvora bili su u sudnici u funkciji zaštite (ne)zaštićenog svedoka Suvajdžića. Činjenica da je Opačić zašiljenu četkicu za zube uspeo da prokrijumčari u sudnicu i pored svih ovih mera i najsavremenijih detektora za otkrivanje oružja, pokazuje da je naša policija, suprotno onome što javnost često misli, isuviše dobro obučena i tehnički opremljena.

Inače, ima u ovom Opačićevom činu – koji možemo da protumačimo kao pokušaj da se glavni očevidac Đura Mutavi, usred suđenja, preobrati u

Đuru Ćoravog – neke tragikomične simbolike koja se, u krajnjoj liniji, dotiče samog pitanja uspešnosti policije i tužilaštva u konačnom obračunu sa organizovanim kriminalom. U smislu: „možda ste uspeli da naterate i mutave da progovore – ali, čik sada dokažite da su i ćoravi mogli nešto da vide”.

Zapaženo je još i to da se povodom ovog incidenta, Opačićev kum, Nenad Čanak – koji je svojevremeno, posle hapšenja, na sav glas branio okrivljenog, ukazujući na njegove izuzetne zasluge u svrgavanju bivšeg režima – nije oglasio. Vrana vrani oči ne vadi.

12–13. oktobar

Policija ovih dana prigodnim sastancima i konferencijama za štampu obeležava „1000 tvrdih dana” MUP-a Srbije, ostavljajući javnost u nedoumici o čemu se tu zapravo radi. Upravo tim povodom Dušan Mihailović je našao za shodno da izjavi kako je Srbija, padom Miloševića, „prestala da bude policijska država”. Po principu „ćemo” i „će”, izneo je niz višegodišnjih – većito prioriternih, nikada ostvarenih – zadataka rada MUP u narednom periodu, među kojima zapaženo mesto imaju hapšenja Milorada Lukovića Legije i „lica sa haških poternica”. Hapšenje sopstvenih saradnika tada još nije pominjao.

Istu priliku šef srpske policije iskoristio je da, onako usput, uspešno reši još jednu veliku kriminalnu misteriju. Povodom spekulisanja medija o navodnoj izjavi Sonje Brkić, predsednice Vrhovnog suda Srbije, da BIA sa dozvolom suda prisluškuje neke opozicione lidere, pa i funkcionere DOS, Mihailović je izjavio otprilike sledeće: „Kako veliki broj zemalja iz *svemira* prisluškuje celu planetu ne treba isključiti ni mogućnost da neko nekoga i u Srbiji prisluškuje”. Za prvog čoveka naše policije, očigledno, *Istina* (kao i Legija) je uvek – *out there*.

13. oktobar

Posle intervencije Narodne banke Srbije došlo je do smanjenja vrednosti dinara od jedan odsto, odnosno do povećanja vrednosti evra na 66,6665 dinara. Povećanje tražnje za devizama na tržištu i smanjenje poverenja građana u domaću valutu dovedeno je u agencijskim vestima u vezu sa najavljenim glasanjem o poverenju Vladi u Skupštini Srbije, kao i sa dolaskom delegacije MMF-a u redovnu reviziju domaće ekonomije. NBS je požurila da objasni javnosti da je to potpuno u okviru očekivanih dnevnih fluktuacija kursa, te da takvo pomeranje „nije zabrinjavajuće”. Neki bankarski eksperti su zdušno pohvalili potez NBS i konstatovali da je domaće tržište deviza najzad postalo osetljivo na kretanja u društvu. Mi, obični građani, koji smo preživeli 1993, ipak smo sumnjičavo uočili neobičnu slučajnost da je reč o 13. danu u mesecu, te da *tri šestice* predstavljaju đavolov znak.

14. oktobar

Održan susret predstavnika Beograda i Prištine u Beču na inicijativu međunarodne zajednice. Nije održana sednica Skupštine Srbije na kojoj je trebalo da se otvori rasprava o poverenju predsednici Nataši Mičić i vladi Srbije, na inicijativu opozicionih stranaka. U stvari, 14. oktobra, koji je dugo najavljivan kao *Dan D* srpske spoljne i unutrašnje politike, nije se desilo ama baš ništa. Oba najavljivana skupa pratio je manji dramski zaplet oko zakazivanja, dolaska i broja učesnika sa obe strane – tipa „hoću-neću, hoću-hoću” – ali se ipak sve dobro završilo: svi su došli i ništa (nepopravljivo) nisu uradili.

U Beču, na početku skupa, funkcioneri EU i OEBS izrazili su pred kamerama zadovoljstvo što je do takvog susreta uopšte došlo (što je i razumljivo ako se ima u vidu da je održavanje sastanka sve do poslednjeg momenta bilo neizvesno). U saopštenju, na kraju sastanka, konstatovano je da se „u postojećim okolnostima nisu ni mogli očekivati spektakularni rezultati”, te da „između dveju strana postoje bitne razlike u pristupu” (što smo znali i mi odavde); takođe, „da je ipak načinjen važan korak za stabilizaciji kretanja u regionu”, što se verovatno desilo u periodu kada su kamere bile isključene, a to je najveći deo vremena.

U Beogradu, sednica Skupštine započela je velikom pauzom koja je trajala sve do isteka radnog vremena (sedam časova), što u ovim krajevima i nije neuobičajena pojava. Poslanici su ceo dan proveli u parlamentu, a da se funkcioneri Skupštine uopšte nisu pojavili. Ni oni (kao ni celokupna javnost) nisu znali šta se zaista događa, mada su ovde kamere bile uredno uključene, a prisustvovalo je i više od stotinu novinara. Tek oko pola sedam obratila im se potpredsednica Skupštine Gordana Čomić koja je, „uz izvinjenje što je danas odlagana sednica, a s obzirom da je isteklo radno vreme”, tj. očigledno ne želeći da u ovom detalju prekrši Poslovnik, zakazala novu sednicu za četvrtak.

U oba ova slučaja, ostaje nedoumica šta se zaista događalo iza zatvorenih vrata i isključenih kamera. Kako, šta? Trgovina, trgovina i trgovina.

15. oktobar

Došlo je do saobraćajnog kolapsa u Beogradu koji je pripisan poseti predsednika Grčke Konstantinosa Stefanopulosa. U senci događaja od prethodnog dana ostala je prva zvanična poseta jednog šefa grčke države našoj zemlji posle više od dve decenije. Predsednik Stefanopulos izjavio je posle razgovora sa predsednikom naše državne zajednice, Marovićem, da će Grčka nastaviti da podržava evroatlansku integraciju Srbije i Crne Gore, u čemu je prednjačila kao predsedavajući Evropske unije u prvoj polovini 2003. godine. On se, nadalje, založio za dalji razvoj privredne saradnje i potvrdio da će njegova zemlja dati obećanih 238 miliona evra SCG, što je više od polovine sredstava koje je Grčka namenila obnovi Balkana. Pominjana je i vojna saradnja i čak deo novca namenjen izgradnji 20.000 stanova za vojna

lica. Marović je tom prilikom podsetio da je Grčka druga po investicijama u SCG i najavio nove kontakte i oblike saradnje privrednika dve zemlje. Grčka će nastaviti da pomaže SCG ne samo rečima, već i delima – izjavio je prilikom svoje posete predsednik Stefanopoulos. Pa ipak, mnogi mediji stavili su u prvi plan neopisivu gužvu u saobraćaju, što je čak navelo visokog gosta da oseti potrebu da se izvinjava.

Pisac ovih redova, redovni korisnik trolejskog i šinskog prevoza, može posvedočiti da je haos u saobraćaju počeo još juče i da je dobrim delom izazvan političkim haosom koji je tog dana vladao u Skupštini Srbije. U post-miloševićevom periodu, saobraćajni kolaps se, inače, sistematski (politički) zloupotrebljava još od vremena iscertavanja „Čedine zebre” – metafore svih političkih i zakonskih *prečica* koje na svom putu ka cilju bezobzirno koristi osiona vlast. Za dosovsku oligarhiju to predstavlja najlakši način da demonstrira pobednički mentalitet, potvrdi VIP status i obezbedi priznanje svojih državnčkih zasluga. Saobraćajni kolaps je, međutim, naširoko prihvaćen i korišćen i od naroda. Kao osnovno sredstvo klasne borbe – od strane otpuštenih radnika. Kao najefikasniji način ucenjivanja Vlade – od strane nezadovoljnih poljoprivrednika, taksista i privatnih prevoznika. Kao poslednji očajnički korak koji zaposleni iz propalih preduzeća preduzimaju protiv svojih stečajnih upravnika. Ili, pak, kao „moneta za potkusurivanje” od strane budžetskih korisnika koji pokušavaju da iznude od Đelića povećanje niskih ličnih dohodaka.

Pa ipak, optužili smo za današnji saobraćajni haos u gradu jedino i samo dobronamernog gosta. Da li smo mi zaista, kako neki tvrde, ksenofobičan narod?

16. oktobar

Konačno započela prva sednica jesenjeg zasedanja Skupštine Srbije. Mada je već glasanje o dnevnom redu pokazalo da Vlada, izgleda, nema većinu, ovo će očigledno biti duga, vruća, politička jesen. Na insistiranje Nataše Mičić, obe rasprave, o predsednici i Vladi, stavljene su na dnevni red. Ali zato nisu „prošli” ni zapisnici sa Vanredne sednice na kojoj je, između ostalog, izabran novi guverner Kori Udovički, ni mnogi drugi predlozi reformskih zakona koje je ponudila Vlada.

Najjednostavniji način da se sumira tok rasprave o smeni predsednice Mičić jeste puko navođenje najučestalijih termina i sintagmi koje su koristile suprotstavljene strane. Za jednočasovno izlaganje Gordane Pop Lazić (SRS), predlagača rasprave o smeni, najkarakterističnije su bile sledeće kvalifikacije: „zloupotreba položaja”, „protivustavno ponašanje”, „manipulisanje”, „kršenje” (Ustava, zakona, Poslovnika), „osvetoljubivost”, „maltretiranje”, „ponižavanje”, „neznanje” i „nepoznavanje”. Na drugoj strani, tandem Mičić-Jovanović, u preovlađujućem *retro-stilu*, najčešće se služio sintagma: „poražene snage”, „ponovno dizanje glava”, „nostalgija za starim vremenima”, „povratak na staro”, „otpor promenama”, „Miloševićev Ustav” (u svim padežima), „usporavanje i zaustavljanje reformi”, „vraćanje Srbije u

blato i izolaciju”, „bivši”, „isterivanje na čistinu”, „lustracija” i, nezaobilazno, „Hag i suočavanje sa prošlošću”. Ocena Mičićke da je ova Skupština za tri godine uradila više nego u prethodnih 50 čini mi se suvislom: toliko bavljenja „poraženim snagama” i „retrogradnim tendencijama” ne bi se u prethodnom periodu sakupilo ni kada bi se sabrali svi zapisnici sa 6. plenuma i 8. sednice zajedno. Bilo je mnogo buke i besa, pretnji prstom i pranja blatom. Javnost je ipak bila zbunjena pošto se ispostavilo da se tamo svi, kako je rekao Č. Jovanović, „raduju izborima”, pa je ostalo nejasno oko čega će se onda nedeljama, a možda i mesecima, nadgornjavati. Potegnuta je, najzad, i argumentacija (neke nove) „Sablje” (opet Jovanović). To me je, konačno, podsetilo na upozorenje koje je jednom izrekao najveći cinik u istoriji parlamentarne demokratije, Embrouz Birs: „*Ničiji život, sloboda i imovina nisu zagarrantovani dok parlament zaseda*”.

20. oktobar

Dragoljub Mićunović, kandidat DOS za predsednika Srbije, najzad je predao svoju kandidaturu RIK-u, došavši u Skupštinu sa 20.000 potpisa građana i u pratnji članova Vlade i lidera DOS. To su neki već pre njega učinili, kao na primer, Tomislav Nikolić, uz 13.000 potpisa podrške (opet 13!), Marijan Rističević, uz podršku traktora (što, u poređenju sa bagerom, predstavlja veliki napredak naše demokratije) i Velimir Ilić, uz pomoć Boga. Oko Mićunovog kandidovanja bilo je ovih dana mnogo nedoumica i mnogo napisu u štampi tipa: „Mićunović se dvoumi”, „Mićunović okleva”. U stvari, Mićun je hteo da oprtči još jedan krug kako se ne bi pomislilo da mu je mnogo stalo. Osećanje odgovornosti za propalu zemlju i ojađen narod ipak je prevagnulo, kao i, *last but not least*, činjenica da su glavni favoriti u izbornoj trci odustali već na startu. Potencijalnim biračima ponudio je na uvid svoju biografiju. U njoj je pomenuo sve svoje zasluge, izuzev jedne: zaslužene penzije. Predsednik Demokratskog centra, smatra, takođe, da je njegova uloga u uvođenju vanrednog stanja (tokom kojeg je hapšeno 13.000 ljudi) od perifernog demokratskog značaja.

Kao svoje predizborno obećanje Mićunović je narodu ponudio – vanredne parlamentarne izbore. Ulazak zemlje u EU u toku svog mandata (do 2007.) nije pominjao. Prirodno se nameće pitanje kako to da predsednički kandidat DOS u svojoj predizbornoj kampanji obećava vanredne izbore, a njegova stranka, istovremeno, u Republičkoj skupštini iskazuje puno poverenje aktuelnoj vlasti. U Mićunovom slučaju očigledno da se radi o – konfliktu interesa.

Haški tribunal obznanio je, tek sada, da su podignute nove optužnice protiv četiri vojna i policijska generala. Kao i obično, na neki simboličan, slobodarski, srpski praznik. Očigledno, zbog neizručivanja generala Mladića, sustigla nas je Karlina kletva. Kojom je logikom krenula, bojim se, mogla bi jednog dana Srbima (a možda i Rusima) da pokupi sve pesnike. Generali su optuženi za zločine protiv čovečnosti nad kosovskim Albancima i kršenje zakona i običaja rata tokom sukoba na Kosovu u proleće i leto 1999.

To je ono proleće i leto kada je i Srbe ovde i tamo Albance, mimo međunarodnih normi, bombardovala „međunarodna zajednica”. Ali, kako bi drugačije lobi-grupa za nezavisno Kosovo obezbedila sebi dovoljnu argumentaciju?

Za postojanje ovih optužnica, inače, svi u Srbiji su već znali. Ne svi: ministar pravosuđa Vladan Batić i naš ministar policije Dušan Mihailović – nisu znali.

22. oktobar

Nastavak sednice parlamenta i rasprave o smeni Nataše Mičić. N. Mičić svakom svojom rečju, kao ranije delom, potvrđuje razloge zbog kojih je njena ostavka neophodna. Pokazuje da je u tragičnom sukobu sa ulogom koja joj je, igrom istorijskog slučaja, dodeljena. Nesvesna toga, predsednica parlamenta stalno ponavlja da nije ni jednom prekršila Ustav, zakone, pa ni Poslovnik, i da jedina stvar zbog koje može da se stidi jesu – njeni poslanici.

24. oktobar

Svečano otvorena zgrada Specijalnog suda. Pred početak suđenja akterima organizovanog kriminala u Beogradu novinarima je predstavljena adaptirana zgrada Specijalnog suda za suđenja „visokog rizika”, kojom je, kako je ministar pravde Batić rekao na svečanom otvaranju, Vlada Srbije „završila svoju misiju”. Zgrada je adaptirana po svim svetskim standardima, završena je u rekordnom roku, uz pomoć američke vlade i predstavlja „ponos srpskog pravosuđa”. Novinari su mogli da se uvere da su sudnice u kojima će se odvijati glavni pretresi opremljene najsavremenijom audio-vizuelno-bezbedonosnom tehnologijom, sa tzv. kavezima za optužene, rešetkama, alarmima, dvostrukim neprobojnim staklom, kao i posebnom kabinom za svedoke sa zatamnjenim staklima i specijalnim ogledalom. Što bi rek’o narod „ni ptica ne može da preleti”. A četkica za zube?

Na Trgu republike, uz dozvolu vlasti, održan miting podrške pripadnika MUP Srbije generalu Lukiću koga je Haški tribunal optužio za ratne zločine na Kosovu 1999. Da malo i ova vlast pokaže zube međunarodnoj zajednici. Okupilo se oko 2.000 policajaca koji su mirno, bez oružja i crvenih beretki, izrazili svoj protest. Mnogi to vide kao presedan. Međutim, koliko pamtim, policija je i ranije učestvovala u protestima povodom hapšenja haških optuženika (na pr. Miloševića, braće Banović, Šljivančanina). Jedino što je tada bila pod oružjem i u punoj opremi.

25. oktobar

Nastavlja se intenzivna potraga za Milorodom Lukovićem Legijom. U taj poduhvat naša policija izgleda da konačno uvodi i naučni pristup. Njen šef, ministar D. Mihailović, izjavio je, naime, u intervjuu za list „Danas”, osvrnuvši se na tok potrage za državnim neprijateljem br. 1, da je „ne-

kada dobro znati i *gde neko nije*". Laici bi pomislili kako to znači da istraga tapka u mestu. To se, međutim, u nauci zove – poći od *nulte hipoteze*.

28. oktobar

U nastavku sednice Skupštine Srbije, na kojoj se rasprava o inicijativi za smenu predsednice parlamenta Nataše Mičić bliži kraju, odlučeno da se glasanje o smeni odloži. Gordana Čomić će u ovu svrhu zakazati poseban „dan aklamacije“, verovatno tek posle rasprave o inicijativi za smenu Vlade. U međuvremenu i sama predsednica Parlamenta zaključila je da su „vanredni izbori neophodni jer ne postoji konsenzus u društvu oko bitnih društvenih pitanja“. Ipak, DOS kupuje vreme. Dok Čomićka ne isključi još nekog opozicionog poslanika sa sednice i dok Neda Arnerić, eventualno, ne prestane da se duri. Sve u svemu, „Đekna još nije umrla, a ka' će ne znamo“.

Potpredsednik G 17 plus, Mladan Dinkić, na konferenciji za štampu, izneo je podatke koji terete ministra policije Dušana Mihajlovića za zloupotrebu službenog položaja, konflikt interesa i poslovanje zasnovano na državnim privilegijama. Ove optužbe vezane su za raspisivanje tendera za nabavku komunikacione opreme za MUP, na kojem je jedna od 13 ministrovih privatnih firmi dobila posao vredan 2,42 milona evra. Ništa zanimljivo: još jedna repriza onih dosadnih korupcionaških epizoda vezanih za Vladu Srbije, iz serije „Tresla se gora – rodio se miš“, čiji epilog publika već unapred zna.

29. oktobar

Nemački kancelar Gerhard Šreder doputovao je u Beograd u dvodnevnu zvaničnu posetu SCG. Premijer Živković je to nazvao „događajem godine“, a svi mediji posebno su istakli činjenicu da je ovo prva poseta nekog nemačkog kancelara našoj zemlji – posle 18 godina. Zanimljivo je da su i prilikom nedavne posete predsednika Stefanopulosa mediji posebno naglašavali da je to prva poseta nekog grčkog predsednika našoj zemlji – posle 25 godina!. Hoće da kažu, valjda, kako to jasno pokazuje da se postepeno približavamo Evropi. Tokom svoje posete kancelar Šreder nije želeo da se izjasni o „krizi Vlade“, rekavši da „nije došao tim poslom u Beograd“. Sa našim zvaničnicima najviše je razgovarao o privrednoj saradnji dveju zemalja. Između ostalog, istakao je da će podržati ulaganja nemačkih privrednika u SCG – kad za to bude utvrđen okvir i uslovi koji će garantovati sigurnost investicija; tek *uz ostvarenu pravnu sigurnost investitora*, zvanična nemačka agencija za osiguranje ulaganja u inostranstvu „Hermes“ garantovaće nemačke investicije u SCG. A mi navikli samo na one ucene i uslovljavanja kakve ispostavlja Karla del Ponte.

Savez samostalnih sindikata Srbije započeo je seriju masovnih radničkih protesta na ulicama Beograda. Pod budnim okom policije, predvođeni rukovodstvom Sindikata, više od 10.000 radnika učestvovalo je u protestnoj šetnji do zgrade Skupštine Srbije, gde je istaklo svoje osnovne sindi-

kalne zahteve (*obratiti pažnju na redosled!*): smena Republičke vlade, raspisivanje vanrednih parlamentarnih izbora i moratorijum na proces privatizacije.

30 oktobar 2003.

Kolona demonstranata koja je ispred Skupštine Srbije tražila smenu režima pokušala da probije policijski kordon i uđe u zgradu. Policija pod punom opremom intervenisala i rasturila demonstrante. Više povređenih građana primljeno u Urgentni centar. Opozicija u znak protesta napustila skupštinsku salu. Svaka sličnost sa nekadašnjim licima i događajima sasvim je slučajna.

Beč kao dobroćudni Rambuje

Naši istorijski događaji epohalni su samo gledano unapred, sa stanovišta očekivanja. Pogled na njih kao prošle događaje često je razočaravajući, gotovo realan. I ukoliko ne postoji potreba za naknadnom ideološkom simbolizacijom (najnoviji slučaj je upotreba Petog, tj. Šestog Oktobra), naša javnost relativno mirno prihvata prirodnu demistifikaciju. U tom procesu unutrašnje adaptacije na domaću turbulentnu istoriju smetnju čini međunarodna zajednica sa svojim epohalim inicijativama. Njih je u poslednjoj deceniji i po bilo mnogo. U ovom članku osvrnućemo na jednu od poslednjih, na početak istorijskih pregovora između formalno teško odredivih strana, između: Beograda i Prištine, ili Srbije (podvarijanta Srbije i Crne Gore) i kosmetskih Albanaca, ili Srbije (podvarijanta Srbije i Crne Gore) i Kosova, ili Srba i Albanaca itd.

O čemu je zaista reč, znamo intuitivno, jer treba obaviti posao koji se gomilao sto trideset godina (ako njegov početak formalno smestimo u vreme Prizrenske lige). Ali nam ista intuicija daje za pravo da sumnjamo u njegovo skoro završavanje. Međunarodna zajednica (neka nam bude dopušten ovaj eufemizam), međutim, hoće da započne kraj ovog posla, da time objavi njegov relativno brz svršetak, što se graniči sa njegovom magijskom, a ne racionalnom percepcijom. Zato je najava bila onako pompezna, a reakcija naših predstavnika Zorana Živkovića i Nebojše Čovića posle bečkog sastanka onako hladna. Gotovo kao reakcija Milana Milutinovića u Rambujeu. Zajednički imenilac: nema tu ničega što bi nas uzbuđivalo.

Razume se, politički kontekst i implikacije su različiti. Posle Rambujea nastupilo je bombardovanje zemlje, a posle Beča (nastupiće) pregovori o tzv. tehničkim pitanjima. To je naprosto metod međunarodne zajednice na koji se ovog puta pristalo – da se politička pitanja prihvate kao tehnička kako bi se stvarali uslovi za rešavanje i samih političkih. Iako je reč o čistoj tautologiji, u politici ne moramo uvek biti i logički ispravni, posebno ako nam stvari ne idu dobro. Na prvom sastanku, dakle, prihvaćeno je da se u okviru podgrupa, dakako stručnih, vode pregovori o tzv. zajedničkim problemima – energetici, saobraćaju, povratku prognanih i nestalim licima. I to je sve od Beča. Na mestu bi bio komentar – to se moglo uglaviti i bez sastanka od 14. oktobra. Ali, scenario je bio drugi, onaj iz reda istorijskih događaja. Sastanku je trebalo da prisustvuju svi najviši predstavnici: iz Srbije i Crne Gore predsednik državne zajednice, predsednik vlade Srbije i predsednik Koordinacionog centra za Kosovo i Metohiju, sa Kosova i Metohije predsednik, predsed-

1 Fakultet političkih nauka; Centar za liberalno-demokratske studije

nik vlade, predsednik Skupštine i dva ministra predstavnika manjina, iz međunarodne zajednice Specijalni predstavnik GS UN, Visoki predstavnik Evropske unije, premijer vlade domaćina, ambasador SAD u SCG, predstavnici Kontakt-grupe, OEBS-a itd.

Ovaj scenario nisu pokvarili Srbi nego Albanci. Formalni razlog bio je nedonošenje platforme Skupštine KiM, a stvarni izostanak protokola koji bi ustanovio pregovore dve državne delegacije uz posredovanje predstavnika međunarodne zajednice. Njihovo prvo testiranje priželjkivanog protokola bio je zahtev da Specijalni predstavnik GS UN (Hari Holkeri) ne predvodi kosmetsku delegaciju, jer je u njihovom scenariju ona trebalo da bude autohtono državna. Kada se videlo da je to nemoguće, odustali su od skupštinske platforme, što je značilo da predstavnici najvišeg organa vlasti nemaju puni legitimni mandat za pregovaranje. Pred sam početak sastanka njegovo održavanje uslovili su izostankom srpskog i turskog člana delegacije, a predsednik vlade Kosova odustao je od učešća. Time su pred svršen čin stavili i organizatora, međunarodnu zajednicu, i našu delegaciju. Prvi su odlučili: *show must go on*, a drugi da se tome prilagode. I tako je počeo ovaj istorijski sastanak.

Pozicije

Četiri odabrane teme za potonje razgovore nisu i neće biti nikakva tehnička pitanja čije rešavanje po iluzornoj zamisli međunarodne zajednice treba da olakša život građana Kosmeta i Srbije i ostvarivanje njihovih svakodnevnih interesa. Da je nekim slučajem to bila prava namera inicijatora bečkog sastanka, oni bi lako došli do zaključka da sastanak i proces koji je započeo nisu ni potrebni, budući da formalno već postoji institucionalni okvir za rešavanje ovakvih praktičnih pitanja. U zajedničkom dokumentu Koordinacionog centra za KiM (zapravo dveju ovdašnjih vlada) i UNMIK-a, koji su 4. novembra 2001. potpisali Nebojša Čović i Hans Hekerup, tadašnji Specijalni predstavnik GS UN, ustanovljena je Visoka radna grupa kao promenljivo telo sastavljeno od stručnjaka, zaduženo za pojedina pitanja. Podsećam da je sa strane UNMIK-a u tom telu predviđeno učešće i predstavnika kosovskih institucija, dakle i Albanaca. Na više sastanaka pojedinih grupa, između ostalih i za energetiku, saobraćaj, povratak i prognane (tzv. interno raseljena lica), nisu postignuti nikakvi rezultati, a taj neuspeh je isključiva odgovornost predstavnika UNMIK-a koji su ili ignorisali ili opstruisali sve projekte i predloge srpske (jugoslovenske) strane. O tome da se u čitavom periodu u radu ovih tela nija pojavio ni jedan Albanac, tj. predstavnik kosmetskih institucija, ne treba ni govoriti.

Međunarodna zajednica nije identifikovala vinovnika ovog neuspeha, jer bi, pored Albanaca, morala prstom da pokaže i na sebe, tj. svoje opunomoćenike na Kosovu i Metohiji. Umesto toga, ona je smislila formulu kvazi-međunarodnog kvazipregovaranja kao mamac za Albance i mamuzu sa Srbe. Prvi se odobrovoljavaju visokim međunarodnim mizanscenom, a drugi nadražuju apelom za svekoliku spremnost na „dijalog”. I budući da se predstava ipak odigrala, režiser treba da bude zadovoljan. Ali, da li su i glumci?

Što se Albanaca tiče, oni bečkim sastankom nisu postigli fazni cilj u hodu ka nezavisnosti, a to je početak pregovora sa srpskom stranom o uslovima nezavisnosti. Veliku međunarodnu konferenciju o ovoj stvari moraće da zamene razgovorima o konkretnim pitanjima, od kojih je jedno, a to je povratak, u direktnoj suprotnosti sa njihovim nacionalnim ciljevima. Imajući sve ovo u vidu za njih se podrazumeva da će razgovore o konkretnim pitanjima voditi u skladu sa svojom proklamovanom orijentacijom ka nezavisnosti

Srpska strana (kako god je formalno posmatrali, kao Srbiju i Crnu Goru, ili Srbiju) nije mogla da izbegne ovu predstavu i moraće da se prilagodi njenim narednim činovima. Budući da sada njoj vreme ide na ruku (ovo ćemo objasniti u nastavku teksta), ona može mirno i studiosno da se posveti tehničkoj strani naznačenih problema i da insistira na njihovom efikasnom rešavanju. Iako su ti problemi po sebi politizovani, njihvu eksplicitnu politizaciju tokom razgovora treba prepustiti Albancima.

Osnovno je pitanje, dakle, sa kakvim političkim saldonom od juna 1999. godine u ove razgovore ulaze kosovski Albanci, Srbija (Srbija i Crna Gora) i kakva je pozicija UNMIK-a u ovom okruženju.

Što se Albanaca tiče, tj. njihovog krajnjeg cilja, njihova pozicija još uvek je dobra, tj. bolja od pozicije Srbije, ali samo statički posmatrano. Veliki politički kapital koji su stekli 1999. oni polako ali sigurno gube, a da ono proćerdano ne nadoknađuju novim kapitalom. Za protekle četiri i po godine oni jesu dobili Ustavni okvir, institucije, lokalnu samoupavu, ali ovim sredstvima nisu postigli iole solidnu „suštinsku autonomiju”. Kao da nisu shvatili prećutnu, pa i nagoveštenu, poruku međunarodne zajednice: ako iskoristite ono što vam se sada daje, dobićete još, pa možda i nezavisnost. Nasuprot tome, oni su odmah hteli sve, tj. nezavisnost Kosova, pa i više od toga. Uporedo sa permanentnim pritiskom na UNMIK da im prepusti deo nadležnosti rezervisan za Specijalnog predstavnika GS UN (u oblasti spoljne politike, međunarodnih ekonomskih odnosa, pravosuđa i policije), oni su stvarali kriminalizovano društvo, terorizovali Srbe i ostale nealbance, izvozili svoju nasilnu nacionalnu revoluciju u Makedoniju i južnu Srbiju, otimalu tuđu javnu i privatnu imovinu, ubijali nevine ljude itd. Njihovo zvanično opravdanje da se to događa zato što ne raspolazu potpunom vlašću na Kosovu i Metohiji više nikoga ne može da ubedi. Čak i oni koji su spremni da i dalje podržavaju njihovu strategiju nezavisnosti počinju da strepe ne od velike Albanije, već od velike kriminalne države na Balkanu.

Osnovna prednost koju kosovski Albanci imaju u odnosu na Srbiju, a to je političko jedinstvo strateškog cilja, postaje sada suočena sa činjenicama kosmetske stvarnosti za koje Srbi i Srbija više ne snose ni delić odgovornosti. Stoga istorijski sat za Albance počinje sve brže da kuca. Što je dalje vreme proglašenja nezavisnosti to su teži uslovi za sticanje međunarodne podrške. Nije isključeno da se u bliskoj budućnosti jedinstvo strateškog cilja razvodni u unutrašnje političke sporove, pa i sukobe, oko načina postizanja osnovnog cilja. Da, dakle, sve složenija objektivna situacija počne povratno da deluje na monolitni nacionalni subjekt i podeli relevantne političke činioce na pragmatične i fundamentalističke delove, na gradualiste i revolucionare, na one

koji počnu da veruju u mirna sredstva i one koji ultimativno i silom ushtednu da reše osnovno pitanje. I dok još uvek imamo razloga da mislimo da su Albanska nacionalna armija i Nacionalni savet Albanaca (koji deluje u tri južnosrbijanske opštine) samo vojno i političko krilo jedinstvenog nacionalnog pokreta od Rugove do poslednjeg etničkog Albanca na ovim prostorima, postoje realni izgledi da u relativno dužem vremenskom periodu koji ne bi proishodio nezavisnošću Kosova ovaj monolit prsne u više suparničkih političkih orijentacija.

Srpski saldo za protekle četiri i po godine mora se posmatrati iz drugačije perspektive. Za razliku od albanskog starta, koji je značio dobijeno Kosovo, Srbija je startovala od izgubljenog Kosova, i to ne juna 1999, već oktobra 2000. Tek tada je za Srbiju Kosovo stalo na nultu poziciju. Iz te perspektive gledano, najveći dobitak za Srbiju tokom protekle tri godine jeste međunarodno priznata premisa da bez Srbije (Srbije i Crne Gore) tzv. konačan status Kosova i Metohije ne može biti rešen. Ma šta to konkretno značilo. Oslobođena brige oko unutrašnjih problema Kosova i Metohije, ne računajući položaj Srba i stanje njene javne imovine i spomenika kulture, Srbija je zadobila neočekivani manevarski prostor za rešavanje konačnog statusa svoje južne pokrajine. On je sada minimalan, ali se može učiniti mnogo većim. Najpre, Srbija nema pritisak vremena kakav sada osećaju Albanci. Ona se sada stvarno može usredsrediti na rešavanje pojedinačnih pitanja. Onih koje je odabrala međunarodna zajednica i mnogih drugih. Sama bi trebalo najviše da insistira na pitanju povratka iz dva prosta razloga: prvo, to je humanitarno pitanje prvog reda, koje stoji visoko i na skali Rezolucije 1244 i agendi brojnih razgovora sa predstavnicima UNMIK-a; drugo, to pitanje je rak-rana albanske strane, pa time i gotovo nerešivo, čime postaje činilac gubitka vremena za Albance, a dodatnog dobitka vremena za Srbiju.

Ni rešavanje preostala tri praktična pitanja neće biti lako, iako ona daleko manje zadiru u suštinu stvari nego što je slučaj sa povratkom. Za poziciju Srbije značajno je da rešavanje svih tih pitanja ne uslovljava ni njen unutrašnji razvoj ni njene međunarodne odnose, a i ne iziskuje velike materijalne troškove. (Sve ovo dijametralno je suprotno u odnosima Srbije i Crne Gore). Zbog toga su u najmanju ruku čudni programi nekih stranaka i reakcije nekih političara koji traže što skorije rešavanje „teškog” kosmetskog pitanja. Takav zahtev treba isključivo prepustiti Albancima.

Ovu povoljnu vremensku dimenziju u državnom bavljenju pitanjem Kosova i Metohije može, doduše, da poremeti promena politike međunarodne zajednice. Ona je na sebe preuzela teret tog pitanja, a nije ga ni časno ni efikasno nosila, i ne bi bilo neočekivano da u nekom doglednom vremenu ushtedne da ga se ratosilja. Bečki sastanak može se posmatrati kao početak ostvarivanja takvog nauma. I da su Albanci kojim slučajem bili bar manje brutalni u realizaciji svojih krajnjih ciljeva, međunarodna zajednica bi verovatno i ranije i otvorenije započela ovaj proces. Ovako, ona to čini lagano i oprezno. Ali, opet, dovoljno jasno da Srbija posumnja u njene dobre namere obzirom na njenu poslovičnu pragmatiku u kojoj pitanje pravičnosti nema šta da traži.

Za ove četiri i po godine UNMIK nije ostvario svoju misiju. Pred očima njegovih moćnih vojnih (KFOR) i policijskih trupa proterano je preko dvesta hiljada ljudi, a brutalna ubistva Srba i drugi teror nad njima događaju se svakodnevno. Međunarodna vojna i civilna misija nemi je svedok getoizacije srpske manjine i albanizacije celokupnog Kosova. Nemi je svedok, takođe, militarizacije društva i kriminalizacije njegove ekonomije. Albanski političari na Kosovu, razume se, spremni su da preuzmu celokupnu vlast i, ma kako to izgledalo apsurdno, ova činjenica deluje kao solomonsko rešenje za neuspelu UN misiju. I kao što su njihovi predstavnici na terenu umeli medijski da ublaže svako ubistvo, proterivanje, krađu, uzapćenje imovine, trovanje reke koja teče prema Srbiji i slično, tako će i njihovi najviši predstavnici jednog dana umeti da međunarodnoj zajednici objasne objektivne istorijske razloge i opšte političke prednosti rešenja ovog problema preko formule nezavisnosti.

U tom aspektu stvari ne treba imati iluzije. Ali, da li će se ostvariti ovaj mogućni negativni scenario zavisi još uvek od mnogo čega, između ostalog i od angažovanja srpske strane ne samo u svakodnevnoj saradnji sa UNMIK-om, već i u efikasnom informisanju međunarodne javnosti o zbivanjima u Pokrajini.

Politika Srbije (Srbije i Crne Gore)

U poređenju sa stanjem iz juna 1999. godine Srbija ima izgleda da Kosovo i Metohiju povрати u svoju političku orbitu. Ali, ukoliko želi ozbiljno i državno odgovorno da se suoči sa takvom mogućnošću, Srbija mora ovom pitanju da pristupi drugačije nego do sada, računajući i period od 5. oktobra 2000. godine.

Najpre se mora razbistriti pitanje da li Srbija uopšte želi ili treba da se bavi Kosovom i Metohijom kao svojim državnim pitanjem, tj. kao pitanjem sopstvene države. Neke krupne činjenice idu u prilog zalaganjima za rastećenje Srbije od Kosova – pre svih nelojalno većinsko stanovništvo i međunarodna uprava koja mu ovako ili onako ide na ruku. Protiv ovakvog stava postoji jedan načelan i jedan politički odgovor. Načelno, država mora da vodi računa o teritoriji kao i o stanovništvu, jer tek svo troje (država u užem smislu kao vlast, stanovništvo i teritorija) čine modernu civilizacijsku celinu koja se zove država. Pa kako ni jedna od poznatih država u modernoj istoriji velike probleme svog stanovništva – recimo nezaposlenost ili epidemiju – ne rešava likvidacijom tog dela stanovništva, tako ni problem ugroženosti sopstvene teritorije ne rešava dobrovoljnim odricanjem od nje. Takvom načelnom stavu države (ili državnim stavu) idu na ruku ne samo načela međunarodnog prava, pre svega ono o nepovredivosti granica, već i konkretan stav međunarodne zajednice i posebno Evropske unije o neophodnosti zaustavljanja državne fragmentacije Balkana i promene granica među njegovim državama. Odjek takve politike može se naći u suprotstavljanju međunarodnih organizacija i Evropske unije podeli Bosne i Hercegovine ili neblagonaklonom stavu prema planiranom referendumu Crne Gore o nezavisnosti krajem 2001. godine. Osim toga, mnogim činocima svetske i evropske

politike sasvim je jasno da je nezavisnost Kosova najvažniji korak ka stvaranju velike Albanije, što predstavlja proces koji u potpunosti i trajno remeti ionako krhku državnu ravnotežu Balkana.

Dakle, u objektivnom i načelnom smislu nema razloga za odricanjem Srbije od Kosova i Metohije. To, međutim, ne olakšava posao ove države, već samo podseća na neka državna načela i objektivne činjenice. Kada se problem Srbije definiše bliže i konkretnije, onda on ne glasi „Kosovo i Metohija” nego „albansko pitanje u Srbiji”. Stvar toliko jasna da joj ne treba posvetiti ni jedan redak. Ono se sasvim sigurno ne može rešiti unutar Srbije, a njegovo prepuštanje međunarodnoj zajednici nije i ne može biti trajno rešenje. Državna politika Srbije objektivno se nalazi usred ove aporije. Ali, problem o kome govorimo nije teorijski, već politički i on će jednog dana imati ovakvo ili onakvo političko rešenje. Zadatak je države da ono bude u skladu sa njenim nacionalnim interesima i ciljevima.

Ovde se Srbija suočava sa dve vrste problema koji se praktično gledano međusobno prepliću. Prvi predstavlja jasno određenje državnog cilja, za kakvo se konkretno rešenje ovog problema opredeliti i to opredeljenje braniti raspoloživim državnim sredstvima. Drugi problem je uspostavljanje političke saglasnosti oko jednog autoritativnog opredeljenja. Ovde moramo konstatovati da Srbija još nema iole jasan odgovor ni na jedno od ova dva pitanja. U pokušajima njihovog javnog postavljanja i političkog rešavanja unutrašnja nesaglasnost prevladavala je saglasnost, sporovi i sukobi pretežali su nad uspostavljanjem jasne i bespogovorno prihvaćene strategije. Iako taj dokument ne predstavlja neku osmišljenu državnu strategiju rešavanja tog pitanja, Deklaracija o Kosovu i Metohiji usvojena u Skupštini Srbije septembra ove godine, prvi put nagoveštava širu političku saglasnost u formulisanju državne pozicije.

Najveća nevolja sa kojom se Srbija suočava u pravljenju i sprovođenju svoje politike u ovom slučaju nije subjektivno-političke prirode, već je sadržana u još uvek skromnim razmerama njenog političkog uticaja. Uloga Srbije u trouglu međunarodna zajednica – kosovski Albanci – Srbija još uvek je više negativna nego pozitivna. Bez Srbije nema konačnog rešenja, a kako vidimo ni rešenja mnogih konkretnih pitanja u Pokrajini, ali to ne znači da ona može da nametne neki svoj koncept. Ovde leže problemi mnogih predloga rešenja koja u sebi nose težinu dobro promišljene i objektivno analizirane situacije. Sve i da su bila politički prihvaćena, teško bi se realizovala u ovako skućenom manevarskom prostoru Srbije. Zato bi bilo politički beskorisno, pa i apsurdno, da i neki politički autoritet u Srbiji, recimo Skupština i vlada, istupe sa nekim koherentnim konceptom rešavanja kosovskog pitanja sve do konačnog rešenja. Jer, sem predaje Kosova i Metohije ni jedno drugo rešenje ne bi došlo u obzir ni za međunarodnu zajednicu ni za kosovske Albance. Ako se jednom o tome i bude međunarodno pregovaralo, Srbija će svoj zahtev za nekom vrstom državnog prisustva na Kosovu teško realizovati.

Ove objektivne prepreke, međutim, ne znače da Srbija ne treba pred međunarodnom zajednicom da istupi sa otvorenim i jasnim zahtevom za zaštitom svojih interesa na ovoj teritoriji. Sada je situacija takva da su oni

žestoko ugroženi i brutalno pogaženi od strane kosovskih Albanaca, a da to nije slučaj sa interesima kosovskih Albanaca od strane Srbije. U pitanju su živi ljudi (pa i oni mrtvi kojima se remeti nebeski mir na njihovim grobljima), velika imovina i kulturno blago od neprocenjive vrednosti. Ako je egzistencija svega ovoga pod velikim znakom pitanja čak i u prisustvu međunarodnih snaga, šta bi se moglo očekivati kada one odu. Samo je Srbija voljna i kadra da zaštiti ljude, imovinu i kulturna dobra i to joj se pravo ne može oduzeti. Bolje rečeno, ona ima i istorijsko i državno opravdanje da se za njega (ponovo) izbori. Štaviše, to i dalje ostaje njen državni zadatak od prvoklasnog značaja. To je nešto što ne treba i ne sme da krije ni pred međunarodnom zajednicom ni pred kosmetskim Albancima.

U ime tog najvišeg prava, prava ljudi na opstanak i povratak, njihovog prava da žive na svojoj zemlji i unapređuju svoj život i kulturu, dakle prava koje može da obezbedi i garantuje samo Srbija, ona mora da razvije svoju strategiju prema kosmetskom pitanju. Tu je sadržana i njena strategija pregovaranja kada do njega dođe. Srbija ne sme da kosmetske Srbe, njihovu privatnu i svoju javnu imovinu, kao ni svoje spomenike kulture prepusti jurisdikciji većinskih Albanaca i njihovih institucija, jer bi to bio njihov istorijski kraj i kraj Srbije na Kosovu i Metohiji. Ovakvo opredeljenje Srbije moralo bi se tokom pregovora pretakati u odgovarajuće državnopravne garancije koje bi postepeno preuzimala Srbija.

Jasno je da bi u pregovaračkoj dinamici Srbija morala da insistira na teritorijalnoj redefiniciji Kosova i Metohije u pravcu stvaranja dva entiteta pod međunarodnim nadzorom, ali i sa međusobnom podelom administrativnih autonomija. Umesto da se kosmetski Srbi nasilno uteruju u albanske institucije, gde ih čeka večita majorizacija (rešenje iz Ustavnog okvira, ne računajući nadležnosti rezervisane za Specijalnog predstavnika GS UN), svakom od dva naroda treba obezbediti suštinsku autonomiju i učiniti ih odgovornim za njeno sprovođenje. U tom slučaju održanje Kosova i Metohije kao nekakve upravne celine zavisilo bi od UNMIK-a, tj. njegove sposobnosti da pridobije jednu i drugu stranu za vršenje zajedničkih funkcija, onih za koje je sada ovlašćen UNMIK. Ukoliko u tome ne bi uspela, međunarodnoj zajednici preostaju dve mogućnosti: da zadrži na neodređeno vreme svoje prisustvo, ili da se povuče dopuštajući entitetima pravo na samoopredeljenje. Tek bi se u takvom scenariju moglo reći da je narodu Kosova i Metohije prepušten izbor.

Ekskurs o evropskom rešenju

Ovde je izložena slika problema i naznačen put rešenja koji se pre drže činjeničkog stanja i načela recipročne pravičnosti nego načela evropske saradnje i integracije poznatih iz prakse razvoja evropskih zajednica. Ovo je potrebno naglasiti stoga što dominantno iskustvo, pogotovo ako daje dobre rezultate, često kreira kolektivni mentalni sklop koji u suočenju sa specifičnim problemima, kao što je kosmetski, deluje kao najobičnija dogma. Danas se često može čuti, ne samo od domaćih i stranih političara, nego i od ljudi od naučne ili neke srodne struke, kako pod neumitnim pritiskom evropske

integracije granice među državama ionako padaju, ili bar postaju „mekše”, te prema tome pitanje razgraničenja među narodima postaje zastarelo i apsurdno. Ako bi se ovaj načelan stav direktno primenio na Kosovo i Metohiju, on bi praktično proishodio stvaranjem jedne nove državne tvorevine u kojoj ne bi bilo mesta za jedan manjinski narod, a vrlo verovatno i širenjem ove tendencije ka drugim susedima gde živi albanski narod. Uz korišćenje ispravne evropske retorike albanski političari realizovali bi jednu staru ideju formulisani još davne 1875. godine i tek bi to suštinski značilo primenu zastarele i danas apsurdne državne strategije.

Ovde predloženi pravac razmišljanja sledi evropske tekovine utoliko što upućuje na načelo državne odgovornosti kako za unutrašnje tako i za evropsko stanje stvari. Država koja nije u stanju da donosi legitimne i pravične zakone i da ih efikasno primenjuje predstavlja direktnu pretnju novom evropskom poretku, onom koji se razvija pod okriljem Evropske unije, bilo da je unutar ili van nje. Ne kažem da je Srbija danas uzor u pravnodržavnom pogledu. Naprotiv, ona sama mora, takoreći iz temelja, da se promeni da bi dostigla nivo evropske organizovanosti. Ali, u odnosu na Kosovo i Metohiju, ona predstavlja pravu alternativu, bar za srpski narod koji još živi u Pokrajini. Kada to kažem ne mislim ni na nivo životnog standarda ni na nivo uređenosti institucija, mada su u tom pogledu razlike ogromne. Mislim pre svega na nivo elementarne bezbednosti za život, imovinu i uopšte opstanak. Iz perspektive današnjeg položaja Srba na Kosovu i Metohiji njihov prelazak pod pravni sistem Srbije bio bi ravan evropskoj revoluciji. To, razume se, ne može biti trajnije merilo, ali kao početno ono je bez alternative. I inače su skromna realna merila primene tzv. evropskih standarda na Kosovo i Metohiju, a posebno na život njegovog fizički ugroženog stanovništva. Obezbeđenje mirnog odlaska dece u školu i seljaka na njivu, ljudi da mirno spavaju u svojim kućama i bezbedno odlaze u crkvu ravno je novom životnom početku od koga se uopšte može razmišljati o budućnosti, pa i onoj evropskoj. Takav zadatak zapao je ponovo u odgovornost Srbiji, prostim sticajem okolnosti da međunarodna zajednica, a posebno kosmetski Albanci kao ogromna većina, nisu mogli, a još više nisu hteli da ga rešavaju. Na stranu i Rezolucija 1244 i međunarodno pravo, ovakvo realno stanje stvari predstavlja izvor i opravdanje za novu državnu politiku Srbije na Kosovu i Metohiji.

Dušan Vujović¹

Zastoj reformi – posledica ili primarni uzrok političke krize?

Da li nedavni politički sukobi usporavaju reforme (kao što bi to Vlada želela da prikaže) ili već duže suštinsko neslaganje oko prirode i pravca reformi proizvodi tektonski politički sukob koji tek sada izbija na površinu?

Da li je ovo „neprincipijelna koalicija” DSS i G17+ (uz SRS i SPS), sa jednim ciljem da se sruši Vlada DOS-a i preuzme vlast bez promene suštine i pravca reformi ili je ovo spontana koagulacija heterogenog fronta političkih snaga da se zaustavi političko „krvarenje” i spreči srljanje profesionalno slabog i moralno posrnulog političkog vođstva DS-a, koje je tragičnim gubitkom Zorana Đinđića potpuno izgubio političku legitimaciju i reformski kompas?

Drugim rečima, da li je ovo čista borba za vlast ili se ovde takođe rešava sudbina kojim putem će zemlja ići narednih 10–20 godina?

Naravno, politika jeste borba za vlast i pitanje je samo kojim se sredstvima sprovodi i koja se pravila pri tom poštuju. Takođe je tačno da se trenutno rešavaju (prelamaju) dugo odlagana pitanja o prirodi reformskog procesa, o prirodi države i celog društva.

U ovoj situaciji je bitno da se makar elementarno prizna postojanje veoma očiglednih (mada još sudski nedokazanih) primera kršenja zakona od strane DOS-ove Vlade i da se na toj osnovi, potpuno nezavisno od parlamentarne većine, prizna prisustvo duboke političke krize koja se jedino može rešavati prevremenim izborima.

Pri tom valja imati u vidu da se na ovim izborima neće rešavati samo pitanje koliko će koja stranka dobiti mesta u budućem parlamentu, čiji će ljudi ući u novu vladu i koja se personalna rešenja nude za ključna ministarstva, već i kuda ide Srbija. Pre tri godine biračko telo je jasno reklo *šta ne želi*, ali još uvek nije imalo pravu priliku da kaže *šta želi*.

U uslovima demokratije jedino birači mogu da ukažu na put izlaska iz krize i izaberu kojim putem ići dalje.

- To može biti teži ali sigurniji put koji uzbrdo vodi u Evropu 21. veka sa transparentnim institucijama (znači pravilima ponašanja), radom i redom, reformisanom državom bez korupcije i kriminala.
- Ili to može biti oportunistički, na prvi pogled lakši put nizbrdo koji kri-vuda gudurama burazerskog kapitalizma i nezakonitog ponašanja, put popločan olako datim obećanjima, selektivno donetim i još selektivnije primenjenim zakonima, put koji vodi formiranju nove klase vlasnika,

1 Šef misije Svetske banke u Ukrajini

raslojavanju društva i velikim socijalnim troškovima reformi, konačno, put sa potpuno neizvesnim krajnjim ishodom.

Čisto statistički, postoji i treća mogućnost, da biračko telo pod uticajem medijske propagande i političkih manipulacija pruži mandat i nekoj trećoj opciji (npr. romantičarskom vraćanju u socijalizam ili možda nacionalni izolacionizam), ali to izgleda malo verovatno.

Kredibilitet ove Vlade, postojećeg vođstva DS-a i celog DOS bloka u parlamantu kojim DS neposredno upravlja već su do te mere narušeni da je teško zamisliti kako bi oni mogli da nastave uspešno da upravljaju zemljom i sprovedu reforme čak i kad bi preživeli glasanje o poverenju i na neki volšebni način bez traga sklonili sve optužbe o zloupotrebi položaja, kršenju zakona, korupciji i povezanosti sa organizovanim kriminalom i privrednom mafijom. Da smo bar nešto zrelija demokratija nego što jesmo, DS bi zarad svojih dugoročnijih stranačkih interesa tražila da ovaj kabinet i garnitura u parlamentu izlaz što pre potraže u novim izborima da se ne bi dalje erodirao ugled stranke. Na DS-u je da prekine ovo mrcvarenje, ubijanje demokratije i rušenja ugleda zemlje.

Zato potpuno isprazno zvuče vapaji sa govornice Skupštine da glasanje o poverenju Vladi zaustavlja proces donošenja neophodnih sistemskih zakona i koči tokove reformi. Još manje su uverljivi vatreni pozivi za odbranu Vlade na osnovu patriotizma ili zbog očuvanja planiranog ritma povlačenja odobrene finansijske podrške MMF-a, Svetske banke i Evropske unije. Konačno, potpuno patetično zvuče pokušaji da se Vlada brani objektivnim dostignućima koja uopšte nisu predmet sadašnjeg razgovora, niti pripadaju samo ovom sastavu Vlade.

Niko ne napada Vladu za jako mnogo dobrih stvari koje su urađene od 5. oktobra do danas, niti za dobar rad i pozitivne rezultate dobrih ministara. Predmet kritike su konkretni primeri kršenja morala i zakona, odnosno nesposobnost Vlade da se naslanjanjem na institucije obračuna sa ovim pojavama. Na višem nivou, zamerka Vladi je mnogo krupnija – to je gubljenje političkog liderstva i legitimiteta.

Odakle smo pošli u institucionalne reforme?

Srbija je danas po mnogo čemu drugačija zemlja nego do 5. oktobra. Na izborima septembra i decembra 2000. godine dobijen je mandat za promene. Uz politički i široki socijalni optimizam, postojala je i vera u promene. Ujedinjena nova politička i profesionalna pozicija dobila je mogućnost da formira zajedničku viziju promena, ostvari političko i programsko jedinstvo i formira vlast spojem partijskog predstavljanja i stručnosti.

Dobar odnos sa svetom rezultirao je brzim vraćanjem u međunarodne institucije i dobijanjem relativno izdašne brze finansijske pomoći (posebno donacija za rešavanje najoštrijih egzistencijalnih problema deficita u snabdevanju energijom i vitalnim prehrambenim proizvodima – mada tri godine kasnije ovo nekako bleđi u sećanju javnosti). Dobijena su visoka priznanja na političkom i iskreni komplimenti na profesionalnom planu, i to

od strane organizacija i pojedinaca koji se profesionalno bave tranzicijom i kriznim situacijama i ne razbacuju se često komplimentima, posebno ne u internim izveštajima.

Nova opozicija – SPS, SRS i drugi politički i ideološki protivnici reformi i vraćanja u svet – nalazi se u velikoj defanzivi. Očigledan pad popularnosti kompenziraju intenzivnim delovanjem kroz republički i, posebno, savezni parlament gde u koaliciji sa crnogorskim SNP-om blokiraju sve što mogu. Nastavljanjem ogorčene borbe protiv „aveti demokratije i globalizacije” oni bezuspešno pokušavaju da spreče stampedo odliva racionalnog dela članstva, posebno na lokalnom nivou.

Slika ne bi bila kompletna da se ne pomene izuzetno pritajena i nejasna pozicija vojske i policije, kako komandnog kadra, tako i njihovih obaveštajnih grana (KOS-a, odnosno službe državne bezbednosti). Bez jasnog iskazivanja svojih političkih i institucionalnih opredeljenja vrhovi ovih najmoćnijih delova vlasti ostaju na svojim mestima mnogo duže nego što je iko mogao da očekuje. Činjenica je da se delovi vojske i policije priključuju vlasti, ali ne ni DOS-u kao celini niti procesu izgradnje demokratskih institucija, već direktno pojedinačnim partijama (DS-u ili DSS-u) i njihovim liderima. Time se izbegava jedno od ključnih pitanja reforme – jasno definisanje uloge i odgovornosti vojske i policije u uslovima demokratske vlasti. Ako se tome doda potpuno nereformisana sudska vlast i činjenica da su delovi vojske i policije ostali privrženi staroj vlasti, dobija se predstava o veličini nasleđenih problema u najmoćnijim delovima države.

Po ugledu na misao Vinstona Čerčila o duhu katoličanstva koji je nastavio da luta Evropom nakon raspada tela Austrougarske, u kojem je ranije komotno obitavao, ovde bi se moglo reći da dvadeset godina posle smrti Josipa Broza i deset godina posle raspada Jugoslavije „duh autoritarnosti” i dalje luta ovim prostorima. Nekada je ovaj duh odbrane socijalističkog kulta ličnosti komotno obitavao u moćnom telu JNA,² inspirisao policiju i sudstvo. Danas on sprečava reformu najmoćnijih poluga države. Projekt demokratije u Srbiji neće biti ostvariv dok se ovaj duh autoritarnosti ne upokoji, jednom za svagda.

Na kraju, valja primetiti da su najvažnije interesne grupe takođe ostale pritajene. Sindikat najčešće mudro čuti, radnici pojedinačno takođe. Kad progovori, sindikat postavlja svoje uslove ili prosto traži plate, pomalo van realnog konteksta, kao da pred sobom ima bogatu državu i moćne industrijalce koji ne žele da dele veliki ulov. Novi bogataši gledaju kako da se približe novoj vlasti ili nađu zaklon od predstojećih promena. Koначно, organizovani kriminal pomno prati novu situaciju i brzo traži (i nalazi?) svoje mesto.

2 Upravo najavljena prodaja Brozovog voznog parka dobra je ilustracija ove teze. Naime, o ovom parku vrednom stotine miliona evra već više od 23 godine posle smrti Broza brine JNA, odnosno VJ.

Kako smo dovde došli – 2001. godina Sprovedenje ekonomskih reformi i otvaranje političkog raskola

Pošli smo, dakle, od nedovoljno čiste startne pozicije, uz dijametralno suprotno viđenje pobjede na izborima septembra 2000-te. Koštunica se nevoljko pridružio DOS-ovoj ekipi avgusta 2000. i pristao da bude dijamantska glava na burgiji demokratskog prodora. Posle pobjede, s pravom je očekivao zasluženno političko i institucionalno priznanje. Đinđić je, naprotiv, mislio da je vrh demokratske burgije pozajmljen na „određeno vreme”, da se završi posao na izborima, i sada može da se vrati u političku alatnicu DSS-a. U odsustvu demokratskih institucija koje bi ovu kardinalnu razliku mogle da razreše, ona prouzrokuje prvi suštinski sukob među glavnim akterima demokratskog bloka.

Istovremeno, i Koštunica i Đinđić preziru „banalne probleme” ekonomskih reformi i vođenja ekonomske politike i taj dosadan, komplikovan i nepopularan posao predaju Labusu, Dinkiću i Deloit-Tuš ekipi koja je, doduše sa različitom kadrovskom postavom, imala važno mesto i u prethodnom režimu. Labus i Dinkić u svoju ekipu dovode mnogo „profesionalaca” i nekoliko „stranaca” od kojih ministarsko političku karijeru uspevaju da naprave Božidar Đelić i, nešto kasnije, Kori Udovički. U prvom periodu (od novembra 2000-te sve do kraja 2001. godine) ekonomski tim smelo ulazi u borbu sa naslagama problema u oblasti makroekonomije, bankarskog sistema, međunarodnih ekonomskih odnosa i privatizacije. Njihovi rezultati na širokom planu makroekonomske stabilizacije bili su brzi i očigledni.

Đinđić preuzima ekvilibristiku dnevno-političkih problema, vođenja privrede i svakolikog odlučivanja. Sa retkim izuzecima („Laki je malo nervozan”), niko nema hrabrosti da mu javno protivreči.

Koštunica nominalno preuzima odgovornost za ne-ekonomske institucionalne promene, ali ne uspeva da ih nametne kao političke prioritete. Reforma ključnih političkih i demokratskih institucija počinje ozbiljno da kasni za ekonomskim, polazeći od donošenja novog ustava, do reforme načina rada i finansiranja političkih partija, definisanja odnosa sa Crnom Gorom, definisanja statusa Kosova, reforme državne administracije, odnosno javne uprave, sudstva, vojske, policije itd. Kasne i neke ključne ekonomske reforme, i to pre svega one koje modernim zakonima štite svojinu i dozvoljavaju njeno korišćenje kao osnove efikasnih tržišnih odnosa, odnosno nameću svetske standarde u oblasti finansijske i fiskalne kontrole, javnih nabavki itd.

Đinđić nema ni strpljenja ni želje da se posebno bavi ovim pitanjima i vešto ih skida sa „političkog dnevnog reda”. Prvo, zato što bi to predugo trajalo i ne bi se uklopilo u njegov opšti politički senzibilitet. Drugo, i mnogo važnije, zato što bi to unelo previše transparentnosti u proces upravljanja i donošenja odluka i tako bitno ograničilo manevarski prostor za njegov već oformljeni stil munjevitog upravljanja, zasnovan na visokom stepenu diskrecionog odlučivanja, neformalnim kontaktima i improvizaciji.

Ovaj suštinski politički razlaz se dešava u otežanim uslovima međunarodnog okruženja koje brzo menja svoje prioritete, a glavni igrači, paralelno

sa velikodušnom pozivnicom za povratak u svet, imaju veoma uzdržan odnos prema otpisivanju finansijskih dugova prošlosti i pokazuju odsustvo svake „tolerancije” za otpisivanje ili umanjivanje političkih legata starog režima. Neposredno posle naimenovanja nove Vlade, Srbiji se isporučuje čitav niz zahteva, pre svega u vezi saradnje sa Hagom.

Koštica instinktivno odbija ovako grubo diktat Zapada kojim se teret pisanja poslednje glave u „Srpskoj političkoj tragediji s kraja XX veka” baca u naručje nove demokratske vlasti. Bez političke ekvilibristike, koja nije u njegovom repertoaru, on pravilno oseća da je to gubitna kombinacija, nezavisno od toga da li se prihvati ili odbije saradnja sa Hagom. Đinđić, naprotiv, u političkim manevrima vidi rešenje, ako ne suštine problema, onda kvadrature političkog kruga u Srbiji.

Umesto da odmah posle izbora lideri demokratskog bloka prepoznaju prave rizike i izazove koji ih čekaju na domaćem i međunarodnom planu i dogovore se (direktno međusobno ili zajedno sa Labusom) kako da na njih najbolje odgovore, Koštica i Đinđić ulaze u tešku utakmicu međusobnog nadmudrivanja i optuživanja, sa lošim krajnjim ishodom za sve. Teške odluke u narednim mesecima produbljuju ovaj jaz, a sukob kulminira povodom pitanja saradnje sa Hagom i isporuke Miloševića. Uprkos datim obećanjima i jasnoj svesti o tome da tako erodira svoj već slabi delatni imidž, Koštica ne može ili ne želi da privoli savezni parlament da donese zakon o saradnji sa Hagom. Đinđić u eklatantnoj demonstraciji impulsnog političkog delovanja sam donosi i sprovodi odluku o isporučivanju Milosevića Hagu. Ovaj čin je konačno do kraja otvorio tektonsku raselinu unutar demokratskog bloka i učvrstio:

- Košticu u tzv. legalističkoj poziciji da sve treba raditi poštovanjem zakona i kroz postojeće institucije tj. poštujući pravila čak i kad to očigledno ne daje rešenje,
- Đinđića u poziciji tzv. revolucionarnih sloboda, prema kojoj postojeće institucije, odnosno pravila sputavaju reforme i zato moraju biti kreativno primenjena i, u slučaju nužde, zaobiđena.

Košticu to vodi u dalju pasivizaciju u političkom i reformskom delovanju, uz paralelno građenje sve duže liste nerealnih očekivanja. Svima je bilo očigledno, sem, izgleda, Koštunici samom, da on jedini ima mandat, tj. poverenje birača da vodi zemlju i bori se za institucionalne reforme. Politička akcija je, međutim, izostala.

Đinđića to vodi u napuštanje (gotovo) svih pravila odlučivanja, pravljenje dogovora sa interesnim grupama i odustajanje od nekih suštinskih i najtežih reformi. Istovremeno, to ga je etabliralo kao jedinog lidera svih reformskih procesa, politike, odlučivanja. Takva koncentracija moći dovela je i do paralelne koncentracije odgovornosti i ogromnog povećanja rizika kojim se nije moglo racionalno upravljati. Pokušaj da se još većom brzinom u odlučivanju „kupi vreme”, bukvalno novcem kupi podrška malih stranaka, a zakonskim i drugim ustupcima dobra volja tajkuna ili naklonost mafije pokazao se kao iluzija. Ali puta nazad nije bilo – politički raskol postao je predubok i preširok.

Paralelno beležimo najbrži napredak ekonomskih reformi ne samo kod nas, nego u celom istočnoevropskom bloku koji je poslednju deceniju prolazio istim putem. Postignuta je potpuna makroekonomska stabilizacija, pojavljuje se ekonomski rast, veoma uspešno je reprogramiran dug prema Pariškom klubu poverilaca, uz rekordan otpis duga za zemlju sa srednjim nivoom dohotka.

Kako smo dovde došli – 2002. godina **Zastoj ekonomskih reformi i blokada političkih reformi**

Početakom 2002. godine zatvorene su četiri najveće banke – crne rupe u srpskom bankarstvu, bez finansijskih potresa i sa minimalnim protivljenjem profesionalnih sindikalaca, koji su se u javnosti diskreditovali neodmereno „luksuznom garderobom”. Zatvaranjem ovih propalih banaka iz socijalističkog perioda poslat je pravi signal i stvorena osnova za dublju reformu bankarskog sistema. Nekoliko nedelja kasnije otvorena je Nacionalna štedionica, kao politička protivteža zatvaranju banaka i potez da se obezbedi široka nezavisna mreža ekspozitura za servisiranje stare devizne štednje i efikasnog prikupljanje novog otkupa deviza. Ma koliko je impresivno delovalo ujedinjenje celog ekonomskog tima povodom ovih ključnih reformskih poteza, bilo je приметно odsustvo javne podrške i Koštunice i Đinđića.

Razlike među njima sledeći put su se ispoljile punom snagom već polovinom marta, kada je potpisan Beogradski sporazum o državnoj zajednici Srbija i Crna Gora. Đinđić je očigledno napravio pragmatiski politički dogovor sa Đukanovićem i pred svršen čin stavio ne samo Koštunicu, koji nije prihvatao suštinske elemente novog ustrojstva privremene zajednice, već i Labusa koji se usprotivio potpuno nerealnim i štetnim predlozima rešenja u ekonomskoj sferi, ali je na kraju, uz javne ograde, ipak potpisao sporazum. Sudeći po kasnijem razvoju događaja, Đinđić je ovim sporazumom ponovo na delu pokazao ne samo političko liderstvo i inicijativu, već i sposobnost da političke protivnike nizom političkih manevara i driblinga izbacii u aut. Na žalost, time je istovremeno pokazao da je potpuno zaboravio na strateške reformske i nacionalne interese Srbije.

Nedugo zatim vojna obaveštajna služba „otkriva” špijunsku aferu sa Perišićem i predstavnikom CIA-e za Balkan, što Đinđića po prvi put tera u privremenu političko-diplomatsku i medijsku defanzivu. Đinđić „vraća udarac” isključivanjem DSS-ovih poslanika iz parlamenta krajem maja 2002. godine, čime pokazuje da su Koštuničini poslanici blokirali rad na reformama (nezavisno od toga što su suštinski reformski zakoni diskrecionim odlukama bili blokirani mnogo pre dolaska na skupštinske odbore). Izvesno je samo to da su i skupština Srbije i Savezna skupština nekoliko meseci bile potpuno neoperativne.

Naredna faza sukoba nastupila je sa predsedničkim izborima septembra 2002. godine. Prvi krug izbora dao je manje-više očekivani konačni rezultat (Koštunica prvi, Labus drugi), ali je zbnjujuće veliki broj glasova dobio trećeplasirani Šešelji (inače podržan i od strane Miloševića sa haške dis-

tance). Đinđić je zatim aktivirao sve svoje potencijale da na nivou podsvesnih poruka pozove članove i simpatizere DS-a na suštinski bojkot drugog kruga izbora. Kao rezultat, drugi krug izbora je propao, Koštunica je onemoгуćen da postane predsednik, iako je za njega glasalo preko dva miliona ljudi, a Labus je ostavljen na cedilu bez podrške DS-a. Đinđić je politički pobedio, i to direktnom opstrukcijom institucija izbora i predsednika.

Na ponovljenim izborima, Labus je odbio da učestvuje i javno se opredelio da političku podršku ubuduće ne traži više od DS-a već u okviru sopsstvene partije G17+ koju će sa Dinkićem osnovati pre kraja godine. Koštunica nije imao izbora nego da izađe na ponovljene predsedničke izbore, mada je bilo očigledno da će Đinđić upotrebiti sada već oprobani mehanizam bojkota da još jednom porazi svog protivnika i pokaže da pod kontrolom drži ključne demokratske institucije.³

Kako smo dovde došli – 2003. godina Politička i institucionalna kriza

Nekako u isto vreme ponovo je bilateralnim dogovorom između Đinđića i Đukanovića prevaziđena blokada u dogovaranju Ustavne povelje SCG i zakona o njenom sprovođenju. Kada su početkom februara 2003. godine ovi dokumenti usvojeni, dva predsednička kandidata (Koštunica i Labus), kojima je poverenje poklonilo više od polovine biračkog tela Srbije oktobra 2002. godine i legitimni nosioci nastavka institucionalnih reformi, ostali su bez zaduženja u vladama DOS-a, a dalje političke i ekonomske reforme potpuno su prekinute. U to vreme (početak 2003. godine) jedini izuzetak je bilo pripremanje novog Zakona o Narodnoj banci Srbije koji je, protivno odredbama Ustavne povelje i Zakona o njenom sprovođenju, predviđao implicitni pravni diskontinuitet i, samim tim, razrešenje starog i naimenovanje novog guvernera od strane Skupštine Srbije. Time bi kompletna politička i ekonomska vlast bila skoncentrisana u rukama Đinđića, Vlade i skupštinske većine DOS-a.

Svega mesec dana od konstituisanja nove Skupštine državne zajednice dogodilo se tragično ubistvo Zorana Đinđića. Teško je i neopravdano špekulisati gde bismo danas bili da do toga nije došlo.

Činjenica je da je DOS predložio novu Vladu i da danas govorimo o velikim problemima koje ta Vlada ima sa zakonitim i transparentnim ponašanjem. Činjenica je da se na mnogim mestima u društvu potpuno izgubila podrška reformama. Upućeni kažu da je upravo to razlog da govorimo o potrebi nastavka ključnih političkih i ekonomskih reformi kako bi se u Srbiji kompletirala institucionalna osnova funkcionalne tržišne demokratije, uvela

3 Pre toga je na pritisak međunarodne zajednice dozvolio vraćanje DSS-ovih poslanika skupštinu, ali je prethodno „kupio” dovoljno slobodnih glasova da zadrži brojčanu većinu u Parlamentu. To je omogućilo kontrolu izmena u izbornom zakonu, gde je cenzus ukinut samo za drugi krug izbora.

vladavina zakona, modernizovala država i trasirao put napretka i ulaska u Evropu.

Kuda dalje?

Kompletiranje institucionalnih reformi na osnovu jasnog društvenog ugovora

Ostavka Vlade i pokretanje postupka protiv svih koji su narušili zakon je prvi korak za izlazak iz krize.

Raspisivanje novih izbora je drugi neophodni korak.

Ukoliko izbori budu održani u narednih pet-šest meseci i ukoliko vodeće partije ostanu pri iskazanom stavu da predizborne koalicije nisu poželjne, postoji realna opasnost da postizborne koalicije budu nužne i da iz njih proizađu veoma heterogena viđenja nastavka reformi. Ako su pre tri godine iz jedne predizborne koalicije DOS-a proizašle nepremostive razlike o kojima smo govorili, onda možemo samo da zamislimo kolike razlike mogu da budu sadržane u postizbornim koalicijama.

Kao što je iz prikazane sekvence političkih odnosa glavnih lidera demokratskog bloka jasno, u Srbiji nikada nije ni postojao jasan dogovor o ciljevima reformi, niti je postojao jasno iskazan socijalni konsensus o prihvatanju novih ekonomskih i društvenih odnosa zasnovanih na efikasnoj tržišnoj demokratiji. Ne može se jedna nacija voditi putem evropske integracije vrućim političkim obećanjima i parcijalnim istinama o prirodi tog puta.

Drugim rečima, da bi biračko telo moglo da iskaže svoj stav o tome šta želi, predizborna kampanja i programi partija moraju jasno da ukažu na tip političkih i ekonomskih institucionalnih rešenja koja se nude. U protivnom postoji opasnost da ovi procesi još dugo ne konvergiraju što može bitno da povećava socijalne troškove reformi i opštu frustraciju.

„Zaglavljena” tranzicija i izgledi za nje- no „odglavljivanje”

I

Srbija je pre tri godine zakoračila u ekonomsku i političku tranziciju iz komandne ekonomije u tržišnu privredu i iz političkog autoritarizma u konstitucionalnu demokratiju. Za te tri godine kretanja od konsolidovane autokratije ka liberalnoj demokratiji ona je od politički represivne postala zemlja sa većim stepenom građanskih i političkih sloboda, ali nije postala konsolidovana liberalna demokratija. Takođe je prešla prvu fazu ekonomske tranzicije (monetarna i budžetska stabilnost, nezavisnost centralne banke i liberalizacija cena i spoljne trgovine), ali nije postala liberalna tržišna ekonomija. Srbija se praktično „zaglavila” između autoritarizma i demokratije, između komandne i tržišne ekonomije.

Kako se sada, dve i po godine nakon što je DOS počeo da se kruni i polako ali sigurno gubi većinu u parlamentu od početne dvotrećinske koja mu je osiguravala mogućnost da izvede radikalne reforme u ekonomskom i političkom području, stanje toliko komplikovalo da čak i nije pitanje da li će vlada ovih dana da padne i da se raspišu vanredni izbori, jer ona zasigurno ne može da „odradi” svoj mandat, ostaje da se pogleda šta je urađeno i šta sledi nakon izbora.

Gde se Srbija nalazi nakon trogodišnjeg perioda ekonomske i političke tranzicije? U odgovoru na ovo pitanje ne može da nam pomogne trenutna skupštinska rasprava, ni ono za šta opozicija optužuje vladu: loši ekonomski pokazatelji, pad industrijske proizvodnje, povećan uvoz i destimulisan izvoz, „pljačkaška privatizacija”; niti ono čime se Vlada brani: podaci o asfaltiranim kilometrima i „rehabilitovanim železničkim saobraćajnicama”, remontovanim elektranama i obezbeđenoj količini megavata, popravljenim vodovodnim cevima i poboljšanom daljinskom grejanju, obnovljenim školama i ambulancama, jednocifrenoj inflaciji, rešenim dugovanjima države za penzije, kućnu negu i pomoć samohranim majkama, uvećanju plata za sto odsto i pojeftinjenju potrošačke korpe na pola plate. Svako ovde barata onim podacima koji mu idu u prilog: opozicija se poziva na ovogodišnje podatke, vlada, pak, svoju odbranu zasniva na poređenju sa stanjem od pre tri godine. Pri tome je tačno i da su ekonomski pokazatelji loši, ali je isto tako tačno da su neke očigledne ruševine sanirane (putevi, energetska sistem, škole, ambulante).

1 Fakultet političkih nauka; Centar za liberalno-demokratske studije

Ovakvo relativiziranje podataka je sasvim prirodno u odlučujućem obračunu u Skupštini, koji treba da se okonča glasanjem o poverenju i koji zavisi od spretnosti u kupovini i manipulaciji glasovima. Tako se i kritika opozicije i odbrana pozicije pokazuju kao *politikantska* prepucavanja i pozicioniranje za skoro nastupajuće izbore. Ai, kolikogod se nastupajuće glasanje iz ugla opozicije i vlasti smatralo sudbonosnim i odlučujućim i ma kako se ono završilo, jedno je sigurno: ova vlada neće dočekati kraj mandata. Da li će ona pasti u ovom glasanju o poverenju (što nije najizvesnije) ili će, pak, sama proglasiti vanredne izbore u skorije vreme, kao pogodniji joj način izlaska iz krize i u trenutku i na način koji joj više odgovara, sasvim je svejedno. Iz vlade se, uostalom, više i ne čuje argument kojim se obilno branila već duže vreme, argument „reformске svrsishodnosti” (ovo jako nalikuje na „revolucionarnu svrsishodnost” i „partijnost” iz nekih davnih vremena!), po kome je, za razliku od drugih, ona jedina koja garantuje ostvarenje reformi i zato bi izbori predstavljali njihovu kočnicu i prekid.

Odlučujuće pitanje koje stoji iza iscrpljujuće politikantske igre političkih aktera, koja od početka Srbiju čini politički nestabilnom, nije kada će doći do izbora i da li će se reforme nastaviti, nego u kome će pravcu dalje ići. Odgovor na ova pitanja zavisi od kombinacije tri opredeljujuća faktora: 1) karaktera preduzetog modela, pravca i tempa reformi; 2) ideološko-političkog profila političkih aktera (pozicije i opozicije) i 3) stepena postignutog „prećutnog konsenzusa” birača i političara. Ovde ćemo pokušati da obrazložimo ovo uverenje i da procenimo šanse liberalnih reformi u Srbiji.

II

Tranzicija predstavlja višestruko složen proces koji jednu zemlju treba da izvede iz neefikasne komandne (državne) privrede u prosperitetnu (tržišnu) ekonomiju i iz autoritarnog političkog poretka u liberalnu (konstytucionalnu) demokratiju. To je dugoročan proces koji zavisi od mnogih faktora, ali njegova uspešnost, a time i brzina, uglavnom zavise od *političke volje*, odnosno spremnosti da se izvedu obuhvatne i brze reforme.

Dve su vrste tranzicionih reformi za koje se reformisti odlučuju zavisno od svog ideološkog stava i političke kalkulacije oko izgleda da ostanu na vlasti. Tako reforma može da bude radikalna (liberalna) i delimična (regulisana).

Liberalna reforma u ekonomiji podrazumeva odlučno potiskivanje države sa tržišta i njeno svodenje na posao nadgledanja i garantovanja fer igre, odnosno poštovanja pravila, svetost privatnog vlasništva, uklanjanje spoljnih i unutrašnjih barijera trgovini i protoku kapitala, stabilnost valute, snižavanje i pojednostavljivanje poreza i liberalizaciju cena roba, kapitala (slobodno formiranje kamatnih stopa) i radne snage, uz radikalno smanjivanje državne potrošnje i administracije. U političkom smislu liberalna reforma podrazumeva uspostavljanje ustavnosti i vladavinu prava, ograničenje vlasti, smanjenje diskrecione moći birokratije, obezbeđenje nezavisnosti sudstva, poštovanje procedura i konsolidovanje fer političke utakmice. Uporedo sa obezbeđenjem ovakvih radikalnih ekonomskih i političkih reformi znatno se

popravljaju ekonomske i političke performanse, postiže se priliv kapitala, investicije, stimuliše ulaganje, ostvaruje ekonomski oporavak, produktivno korišćenje kapitala i radne snage i time smanjenje nezaposlenosti, ubrzan rast, jednom rečju uspostavlja se brže slobodna tržišna privreda i konstitucionalna demokratija.

Za razliku od toga, regulisana (ili administrativno vođena) reforma podrazumeva reformu koja se izvodi dozirano, s oklevanjem i nespremnošću na radikalne zahvate, tako da se nasledena mašinerija državne moći i monopolizovane vlasti ne ispusti iz ruku i da se zadrži veći deo regulacije u rukama birokratije (što iz ideoloških, a što iz političkih razloga). Tako se ide na kontrolisano liberalizovanje tržišta, uspostavlja se ograničena prava vlasništva, zadržavaju se relativno visoki porezi, amnestiraju se neke grane od tržišne konkurencije, subvencionišu se neuspešne državne firme, zadržavaju se monopoli, samo delimično se liberalizuje trgovina, daje se prednost domaćim preduzetnicima u odnosu na strane i sve to uz visoke državne izdatke do 50% i birokratski decizionizam. Ovo podrazumeva i dalje snažnu državnu kontrolu i regulaciju tržišta uz visok nivo protekcionizma, pri čemu državne birokrate (zvali se oni nezavisni eksperti ili političari, svejedno) netržišno alociraju sredstva, prestrukturiraju (što znači i dalje subvencionišu, i to novcem od donacija i kredita) državna preduzeća, određuju šta će da se privatizuje i kojim tempom. U političkom smislu ovakva reforma znači monopolizaciju vlasti, nestabilan, nepouzdan i destimulativan pravni okvir, neostvarenu kontrolu i ograničenje vlasti, politički decizionizam i volutarizam, zadržavanje visokog nivoa korupcije, narušavanje pravila procedure, nepoštovanje ustavnih i zakonskih ograničenja. Rezultati ovakve reforme su: stalno opadanje proizvodnje, demotivisanje kapitala, osiromašenje, „revolveraška” privatizacija, tavorenje na stranoj pomoći, stalno zaduživanje kod netržišnih fondova, visok nivo nezaposlenosti, sve u svemu stagnantna privreda i politička nestabilnost. Takva privreda i dalje ostaje polu-komandna državno-socijalistička privreda u nekoj vrsti neliberalne političke demokratije.

Ishodi ova dva tipa reformi su da je prva bolnija i trenutno skuplja, ali dugoročno blagotvorna, a druga je trenutno manje bolna, ali je dugoročno osuđena na neuspeh. Naime, u onim zemljama koje izaberu regulisanu reformu s vremenom „vrag dođe po svoje”, pa se nužno nameće „popravni ispit”, jer, zbog poraznih ekonomskih rezultata i nekonsolidovanog političkog sistema, bivaju naterane na novi pokušaj. Takav primer je sa Ukrajinom, čija je prva reforma iz 1993. godine bila neuspešna i nedosledna regulisana reforma, pa je morala da se ponovi pet godina kasnije, a da je pri tome u čitavom periodu nacionalni dohodak bio u stalnom padu. Ukrajina je zato i do danas ostala primer hibridnog neliberalnog ekonomskog i političkog sistema.

Iskustva istočoevropskih tranzicionih zemalja pokazuju da su reforme uspele samo tamo gde su bile radikalne, dakle, liberalne, brze, konzistentne, dosledne i celovite, a svuda tamo gde su bile regulisane, dakle, spore, nekonzistentne, nedosledne i polovične, to se odrazilo na neuspešnost i ekonomske i političke tranzicije. Rezultat takvih opredeljenja je i to da je od 27 tranzicionih zemalja samo 8 zemalja ostvarilo uspešnu radikalnu liberalnu re-

formu, 12 zemalja neuspješnu i delimičnu regulisanu reformu, a da 7 zemalja nije praktično ostvarilo nikakvu reformu.

Kako stoji sa Srbijom stvar u ovom pogledu? Da li je u Srbiji u poslednje tri godine ostvarivana radikalna liberalna reforma ili delimična regulisana? Tačan odgovor na ovo pitanje neće nam dati ni opozicija koja će tvrditi da su svi potezi vlade bili pogrešni, ni vlast koja će se pozivati na pristrasne ocene raznih netržišnih fondova poput MMF, Svetske banke i EBRD (koji pohvalama opravdavaju svoje odluke o dodeljivanju kredita i donacija) ili na prigodne političke pohvale iz EU (koje leže na političkim kalkulacijama, pa su stoga jednako nepouzdana). Zato je sasvim neutemeljena samohvala koju iznosi vlada da je naša tranzicija „po mnogim ocenama jedna od najbržih od 27 zemalja Istočne Evrope”. Pohvale i priznanja koja dolaze od takvih partnera koji su na ovaj ili onaj način uključeni u tranziciju u Srbiji (bilo što daju pare i kredite ili kondicioniraju političke aktere) nije siguran pokazatelj. Nema potrebe tragati za nekim „skrivenim” i tajnovitim političkim razlozima: radi se o birokratiji u međunarodnim institucijama koja ima isti podsticaj kao i domaća da naduvava uspešnost svojih projekata i tako uvećava mogućnost da „ostane u poslu”. Dovoljno je zapitati se zašto nije ugovoren ni jedan ozbiljniji aranžman sa najvećim trgovinskim partnerom Nemačkom, zašto nema nemačkih investicija, zašto nema nemačkog poslovnog sveta, zašto nema nemačkih banaka itd, da ne govorimo o američkom kapitalu.

Strani investitori, čiji dolazak jedino može da uzdigne posustalu privredu, ipak slušaju druge „prognostičare”, npr. uporedne podatke Frejzer Instituta iz Vankuvera u čijem istraživanju nismo ni zastupljeni. Ali da pogledamo dve druge rang liste iz nezavisnih izvora i to jednog liberatarijanskog (Heritidž Fondacija) i, da bismo izbegli prigovor pristrasnosti, jednog socijal-demokratskog (Fridom Haus)².

U poređivanjem dostignutog stepena privrednih sloboda (što je ravno procenjivanju postignutog nivoa reformi) na rang listi koju pravi Heritidž fondacija „Indeks ekonomske slobode” za 2003. godinu, Srbija se nalazi na 149 mestu od 156 zemalja u svetu. Indeks ekonomskih sloboda, naime, meri stepen privredne slobode na skali od 1 (visok stepen ekonomske slobode odnosno liberalne privrede) do 5 (malo ekonomske slobode, što znači netržišna privreda), pri čemu zemlje koje imaju visoka ograničenja trgovine (carine, kvote, kontingenti itd), visoke poreze, obimnu državnu intervenciju, inflatornu monetarnu politiku, mala strana ulaganja, nesiguran i restriktivan bankarski sistem, kontrolisane cene i nadnice, nesigurna vlasnička prava, visok stepen regulacije i široko razvijeno crno tržište, dakle, visok stepen državne prinude, odnosno državnog mešanja, regulisanja i ograničavanja privredne aktivnosti, nalaze se u kategoriji represivnih, dakle onih zemalja u kojima se guše privredne slobode. Te zemlje imaju indeks (ne)slobode od 4–5. Srbija i Crna Gora je ove godine „sakupila” čitavih 4,25 indeksnih poena i tako „doživela” čak i pad u odnosu na prošlu godinu, kada je prvi put rangirana sa

2 Ovi podaci se mogu proveriti na internet adresama: <http://www.heritage.org> i www.freedomhouse.org

4,05 poena i nalazila se na 144 mestu. Bolje od nje su rangirane sve susedne i sve zemlje u tranziciji. U ovogodišnjem pojedinačnom izveštaju za Srbiju i Crnu Goru se kaže da je u njoj visok nivo protekcionizma u trgovinskoj politici, nizak nivo zaštite vlasničkih prava, da državni službenici i političari utiču na sudstvo, da su visoke barijere protoku kapitala i stranim ulaganjima, visok nivo restrikcija bankarstva i finansija, visok nivo regulacije, sve u svesmu, radi se o represivnoj, dakle neliberalnoj ekonomiji.

U uporednom istraživanju Fridom Hausa koje se vodi za tranzicione zemlje Istočne Evrope „Nacije u tranziciji”, evidentiran je blagi trend uvećanja građanskih i političkih sloboda od 2000. godine, tako što je stepen demokratizacije poboljšan za 1 indeksni poen, vladavina prava (ustavni, zakonski i sudski okvir) takođe, a ekonomska liberalizacija za 0,33 indeksna poena, tako da je za tri godine iz kategorije autokratija prešla u kategoriju demokratija sa „malom” konsolidacijom (dakle, radi se o nestabilnoj i neliberalnoj demokratiji) i u ovom političkom pogledu su od nje gore samo azijske zemlje bivšeg SSSR-a, poput Uzbekistana i Tadžikistana, a od susednih zemalja samo Makedonija, Bosna i Albanija. U ovom istraživanju je njena ekonomija definisana kao „mešovita državna”, a politički je određena kao demokratija sa „izvesnom” konsolidacijom.

Zaključak koji se može izvesti iz ovih podataka o karakteru reforme u Srbiji je da je Vlada vodila u osnovi *neliberalnu regulisanu reformu* i da nije postojala jasna i nedvosmislena politička volja da se ostvari puna ekonomska i politička liberalizacija. Rezultat je da u ekonomskom pogledu to nije liberalna tržišna privreda već *mešovita državno-socijalistička privreda*, a u političkom smislu je samo *izborna neliberalna demokratija*. Zašto je to tako?

III

Kada se pažljivije razmotre 1) politička polja u Srbiji, vladajuće i opoziciono, 2) dominantna kritika vlade koja dolazi iz akademskog sveta i civilnog sektora, kao i 3) u istraživanjima iskazan stav birača prema reformama, stvar postaje nešto jasnija. Tada se može videti da postoji jedan snažan polureformski (anti-liberalan) većinski stav, bez obzira na uzajamna politikantska nadmudrivanja vlasti i opozicije, vlade i njenih levičarskih kritičara.

Što se tiče vlade, ona je pod kontrolom levo-centrističke stranke DS koja je nedavno, zajedno sa jednim svojim koalicionim partnerom (SDP) primljena u Socjalističku internacionalu (kao i dve vladajuće stranke u Crnoj Gori – DPS i SDP)!

Vladajuća garnitura izvornog DOS-a je u reforme ušla entuzijastički, ali nespremna na radikalne zahvate. Otprilike takav je bio i izvorni ekonomski program DOS-a koji je prihvatio od G-17 i koji je manje-više dosledno primenjen, jer nije podrazumevao radikalnu nego regulisanu reformu, zadržavajući se uglavnom na prvoj fazi tranzicije (blaža liberalizacija cena i spoljne trgovine, monetarna stabilnost i umerena fiskalna disciplina). Nakon prvih žalbi birača vlada je dobila poruku koju je u osnovi htela da čuje: nemojte tako brzo, usporite, nemojte radikalno... i tada je na scenu stupila kratkoročna politička

kalkulacija birokrata i političara, koja im govori da će na izborima dobiti glasove samo ako ne vrše radikalne reforme, što je rezultiralo implicitnim konsenzusom vlasti i birača da se radikalne reforme ne vrše. U međuvremenu je ova nova vladajuća garnitura preuzela neinstitucionalizovane poluge vlasti iz ruku onih koje je srušila i – nešto zahvaljujući logici nekontrolisane vlasti, a nešto kao posledica regulisane polovične reforme koja birokratiji povratno donosi enormnu moć – sve više se uveravala da je zadržavanje postojećeg pravca i tempa reformi i politički probitačno. Tako su levičarski ideološki okvir „reformista”, mogućnost monopolisanja nasleđene nekontrolisane vlasti i politička kalkulacija delovali kumulativno u pravcu održanja regulisane reforme.

Kritika koja dolazi iz akademskih krugova i dominantno levičarskog civilnog društva (da ostavimo po strani po definiciji antireformske sindikate sa njihovim u državnom sektoru uposlenim članovima) poklapa se sa većinskim mišljenjem birača, koji pokazuju visoku sklonost za zadržavanje mešovite državne privrede i za neliberalne reforme. Tako se vlada koja se opredelila za regulisanu neliberalnu reformu optužuje s leva da je uspostavila „neoliberalni” (!) koncept reformi uz korišćenje „šok terapije” (!), da „ne brine o radničkoj klasi” (!), da je Zakon o radu „antiradnički” (!), da se „firme rasprodaju” itd, ali se istovremeno kritikuje za slabe ekonomske rezultate, pad proizvodnje, odsustvo direktnih investicija, što jednako govori o valjanosti levičarske kritike, koliko i o uspešnosti Vlade. Za temeljnu pogrešnost ovakvog kvalifikovanja reformi u Srbiji kao „neoliberalnih” i „šok-terapijskih”, dovoljno je pažljivo uporediti podatke Heritidž fondacije o ekonomskoj uspešnosti stvarnih liberalnih reformatora Marta Lara, Vaclava Klause i Jože Meciñgera (Estonija se na skali privrednih sloboda nalazi na 6. mestu u svetu, ispred svih zapadnoevropskih zemalja izuzev Irske i Danske i neposredno ispred SAD; Češka na 35. mestu, a Slovenija na 62). Nešto tu nije u redu, jer da je reforma u Srbiji doista tako radikalno-liberalna kao što tvrde socijaldemokrate, onda bi to podrazumevalo da se bar nešto više kotiramo na rang-listama ekonomske uspešnosti i političke stabilnosti. Biće da je stvar obratna, da nema liberalne reforme i da nema liberalnog političkog poretka i konstitucionalne demokratije.

U takvoj atmosferi u kojoj većina birača i levičarski kritičari zahtevaju od vlade da reforma bude još više regulisana, da država još više interveniše – dok se istovremeno na suprotnoj strani kritikuje zbog visoke korupcije, nepoštovanja zakona i monopolisanja vlasti, kao da je to nešto što nema nikakve veze sa regulisanom ekonomskom reformom! – liberalna kritika vlade, koja dolazi od jednog manjeg broja ekonomista i ukazuje na pogrešnost vladinog opredeljenja za regulisanu reformu, ostaje uglavnom prigušena unisonim levičarskim horom.

Kada bi se ova vlada kojim slučajem održala do kraja mandata, ona bi nastavila sa utvrđenim modelom i trendom kontrolisane reforme. Ali ova unisonost u pogledu opredeljivanja za regulisanu (neliberalnu) reformu od strane vladajuće grupacije, levičarske inteligencije i većine birača, ima još jednog saveznika: opoziciju. Naime, u eventualnoj novoj konstelaciji vlasti gde se može očekivati da dođe do neke vrste preraspodele u „odabranom krugu” reformatora (DS, DSS, G-17 plus) ne može se očekivati radikalizacija reformi, nego

opet samo njihovo nastavljanje manje-više istim trendom i istim tempom. Tako se može zaključiti da ni posle ovih izbora neće doći do radikalizacije reformi, izuzev izvesnog prilagođavanja u onom segmentu u kome nas želja i nužda približavanja Evropi bude terala.

Dakle, sami izbori sa stanovišta preduzetih reformi ništa neće izmeniti bez obzira na njihov ishod. Evo nekoliko generalnih razloga koji govore zašto ni posle sledećih izbora ozbiljnije reforme nisu verovatne:

1. Od ranije postoji, a sada se učvršćuje „prećutni konsenzus” birača i političara, gde su i jedni i drugi rukovođeni kratkoročnim interesima, a to znači: ne ići u dalekosežne (bolne) reforme.
2. Liberalne reforme nisu izgledne i zato što među strankama i političarima nema nikoga ko bi se mogao imenovati kao beskompromisni liberalni reformator. To se ne može očekivati ni od koga iz odabranog „reformskog” kruga.
3. Partije Vlade misle da neuspeh njihovih reformi ne leži u samoj prirodi preduzetih reformi, nego u „preprekama” na koje su nailazile od strane „spoljne”, a potom i „unutrašnje” opozicije, tako da, „ometane” političkim uslovima, praktično nisu imale „dovoljno vremena” da izvedu sve što treba. Zato ako bi došle ponovo u poziciju vlasti nastojale bi da nastave tamo gde su „prekinute”. Sličnu logiku imaju i „odbačeni” ili „otpalni” pripadnici vlasti iz G-17 plus, tako da se ni od njih ne može očekivati nikakva radikalnija reforma.
4. Kao i do sada, dalji reformski tokovi u zemlji će bitno zavisiti od ideoloških uverenja i političkih proračuna. U ideološko-političkom polju danas imamo dvostruku podelu: na tradicionaliste i moderniste, pri čemu se ona ne poklapa sa drugom podelom: na etatiste i tržišnjake, što još više usložnjava odgovor na pitanje ko bi eventualno mogao da pokrene radikalniju reformu. Među modernistima dominiraju socijal-demokratski etatisti (većina u DOS-u) i etatistički socijal-liberali (DS, G-17 plus) koji nisu skloni radikalnim reformama, a među tradicionalistima umereni tradicionalisti (DSS, pre svega i DHSS, na primer) – koji govore o „nacionalnom” putu u modernizaciju, što podrazumeva etatistički model regulisane reforme – i radikalni tradicionalisti (poput SRS, SJS, SPS, Nove Srbije i sličnih manjih stranaka) koji su anti-modernistički i anti-zapadno orijentisani, ističu važnost organske zajednice i zahtevaju autoritarnu državu i državno kontrolisanu ekonomiju.

Dakle, od sledećih izbora se ne može očekivati ništa bolje u pogledu ekonomskih reformi, samo preraspodela političke moći i možda, za izvesno vreme, smirivanje političkih tenzija i uspostavljanje kolike-tolike političke stabilnosti za nastavak reformi u manje-više istom pravcu, istog karaktera (neliberalne regulisane reforme) i sa manje-više istim tempom tranzicije. Jedino što se može očekivati od ovih izbora je neki mali pomak u političkom smislu, jer će veća politička konkurencija i međusobna kontrola vlasti naterati političke poslenike, hteli oni to ili ne, da koliko-toliko poštuju procedure, ali će Srbija i dalje ostati „zaglavljena” u mešovito-državnu neliberalnu ekonomiju i neliberalnu demokratiju.

Enigme liberalizacije

Crescit cum amplitudine rerum vis ingenii.
Multitudo errantium non parit errori patrocinium.

1.Uvod

Svrha ovoga teksta je na prvi pogled protivrečna. On s jedne strane treba da skrene pažnju javnosti, pre svega one stručne, na jedan izvanredan i mnogostrano značajan rad. Reč je o članku dr Borisa Begovića objavljenom u najnovijem broju Prizme (Begović 2003). S druge strane, ovaj tekst treba da pobliže razmotri, u bitnim elementima preispita, a u nekim aspektima i da ospori jednu od centralnih teza prezentiranih u Begovićevom radu. Da ne bi došlo do zabune, neka ovde ocena Begovićevog rada bude artikulirana sa svom jasnoćom i preciznošću: to je rad u kome ono što se lako uočava kao informativno i umesno daleko preteže nad onim što može i mora da bude predmet daljeg kritičkog preispitivanja; štaviše, i ono što izaziva osporavajuće reakcije i inspiriše na komentare – predstavlja pozitivnu karakteristiku toga rada. Malo je radova koji su toliko inspirativni za dalja razmišljanja i malo je načina na koje se ta razmišljanja tako delotvorno podstiču kao što je to bio i jeste slučaj sa ovim radom.

Ono što se u tom radu smesta uočava kao inovativno i analitički produktivno jeste umešno i krajnje primereno povezivanje privrede i politike. Oni koji su godinama tvrdili da se bez uzimanja u obzir političkih činilaca i njihovih dejstava ne mogu razumeti najvažnije osobenosti i pomeranja u (našoj) privredi (Madžar 2001) naći će o ovom radu izvanredan primer aplikativne potvrde te teze koja je oduvek bila aktuelna, a u poslednjih petnaestak godina naše privredne istorije mnogo više i daleko uočljivija nego drugde i/ili u nekim drugim vremenima. Ispitujući interesne mehanizme i međuzavisnosti političkog ponašanja, a posebno činioce koji motivišu aktuelni politički direktorijum da odabere ovakvu ili onakvu orijentaciju u ekonomskoj politici, Begović je identifikovao suštinske determinante sveukupnog „svesnog” socijalnog delovanja, a time i bitne uzročnike najkrupnijih promena u privredi, a posebno korene aktuelnih tendencija u našem ekonomskom razvitku. Nije primećeno da je neko sa toliko analitičke pronicljivosti i naučne maštovitosti istražio taj suštinski važan splet političko-ekonomskih međuzavisnosti. Begovićev rad je ozbiljan prilog, a pri tom gotovo usamljen u svojoj jedinstvenoj orijentaciji, političkoj ekonomiji privrednog razvoja na ovim prostorima, pri čemu, dakako, termin *politička ekonomija* valja pojmiti u njegovom savremenom smislu, onako kako se razumeva u odgovarajućoj literaturi na Zapadu. U daljem tekstu nema potrebe da se

ističu ili ponavljaju pozitivna svojstva ovog rada; ona će se podrazumevati i služiti kao poziv istraživačima i stručnjacima da ga prouče i koriste u svojim sopstvenim analizama. Ostatak teksta, a to znači gro prostora, biće posvećen onome što je u Begovićevom radu snažno istaknuto a što bi ovde bilo predmet detaljnijeg, ako je moguće i dubljeg, (pre)ispitivanja. Reč je o naglašenoj liberalizaciji spoljne trgovine, možda i šire shvaćenih spoljnoekonomskih odnosa, za koju se tvrdi (1) da je *poželjna*, tj. da u normativnom smislu predstavlja orijentaciju kojoj ekonomska politika treba da se prikloni, i (2) da je neminovna, tj. da će nam sticajem jednog broja okolnosti biti nametnuta nezavisno od normativno postavljene evaluacije ovog usmerenja u politici ekonomskih odnosa s inostranstvom i u sveukupnoj ekonomskoj politici. U nastavku će biti istaknuti, pobliže ispitani i sumarno odmereni argumenti koji bi mogli da relativizuju obe ove teze, ako ne i da ih dovedu pod ozbiljan znak pitanja.

2. Osnovna teza

Na samom početku treba, kao preliminarnu napomenu, dati upozorenje da su argumenti u prilog liberalizacije danas višekratno korišćeni i široko poznati. Ne bi trebalo da se *hic et nunc* nađe ijedan standardno obavješteni profesionalac, a da nije dobro upoznat sa razlozima koji se navode u prilog liberalizacije. Realokacija resursa, usmeravanje resursa na individualno i društveno najracionalnije alternative, širenje tržišta, zdravo povećavanje konkurentskog pritiska, brže usvajanje najnovije tehnologije, ekonomija obima, opšte povećavanje raznih pokazatelja produktivnosti i efikasnosti privređivanja u celini... Nije nov nijedan od argumenata koje je Begović naveo u prilog liberalizacije, pa ako ovde njegova teza bude kritički ispitana, to neće biti zato što njegovi argumenti nisu dostupni, nego zato što će biti predloženi neki novi razlozi kojih baš i nema u tekućem istraživačkom repertoaru. Naime, praktično svi argumenti u prilog liberalizacije podrazumevaju postojanje i solidnu raspoloživost nečega čega kod nas nema ili ga ni izdaleka nema dovoljno: to je, dakako, preduzetništvo i, neka odmah bude dodato, stabilan pravni poredak i sređen institucionalni ambijent koji mu je bitna pretpostavka i sudbinski važna *dinamička* determinanta. Preciznije, mi danas žalosno oskudevamo u preduzetništvu i, još više, u toliko važnom institucionalnom ustrojstvu koje bi tom presudno važnom činiocu – ako ga već nema danas – u jednom dinamičkom kontekstu omogućilo njegov (dovoljno brz) rast.

Svi argumenti u prilog liberalizacije traže i pretpostavljaju – najčešće neposredno, a u jednom broju slučajeva posredno – dovoljno velik preduzetnički potencijal, subjekte koji su zainteresovani i sposobni da uoče nove alternative angažovanja resursa i da proizvodne činioce dovoljno brzo na te alternative i usmere. Reč je o subjektima koji kombinuju i povezuju (sve ostale) resurse, o činiocu bez koga svi ostali faktori proizvodnje ostaju beživotni, o onome što je Kejnz sasvim prikladno nazvao *animal spirits*. Realokacija, širenje proizvodnje i tržišta, osvajanje nove tehnologije... sve to zahteva hitre i na profit orijentisane kreatore poslovnih poduhvata koji će munjevito

zgrabiti oslobođene resurse, ili ih čak iščupati iz inferiornih upotreba, i prebaciti ih tamo gde daju (naj)veće efekte. *Osnovna teza* na koju će biti oslonjena argumentacija usmerena na osporavanje liberalizacije, ili bar tvrdnje da je ona čist i ni sa kakvim nepovoljnim (krupnijim) posledicama povezan blagoslov, veoma je jednostavna: razlozi koji podupiru liberalizaciju važe pod uslovom da privreda (i društvo) raspolažu nekom standardnom, za privrede sveta manje-više uobičajenom, preduzetničkom inicijativnom i sposobnošću. Namerno je odabrana jedna fleksibilna, ne odveć precizna formulacija, jer je reč o jednom notorno nemerljivom faktoru. No, poenta je jasna: ako liberalizacija doista i jeste i poželjna i delotvorna u privredama koje su „opskrbljene” potrebnom masom preduzetništva, ona to sigurno nije tamo gde taj presudno važan element izostaje.

Jaka, za neke ubitačna, konkurencija koja proizlazi iz liberalizacije, nateraće mnogo preduzeća da oslobode resurse koje neracionalno koriste, a mnoga će biti i zbrisana sa ekonomske pozornice. Međutim, ako nema, ili nema dovoljno, domaćih preduzetnika i ako su i stranci toliko neraspoloženi da se zaleću u naše prostore, *oslobođeni resursi ostaće neiskorišćeni*. Nezaposleni radnici će početi da zaboravljaju i ono malo znanja sa kojim raspolažu, oprema i prateća aparatura – koliko je još upotrebljiva s obzirom na stepen otpisanosti i zastarevanje – krenuće da rđa i propada, patenti i licence postaće bezvredni. U tom sumornom ambijentu, koji bi možda prikladno mogao da se opiše Njegoševom „Popade ni’ rđa na oružje”, posve izostaju oni dopadljivi efekti koji su implicirani teorijom liberalizacije. U stvari, test i kriterijum za poželjnost liberalizacije nije (negativna) razlika između onog što resursi daju u svojim sadašnjim upotrebama i onim superiornim upotrebama na koje bi ih liberalizacija tobože prebacila (a to se zbog oskudice u preduzetništvu ili njegovog nepostojanja jednostavno *neće dogoditi*); naprotiv, pravi test se svodi na (pozitivnu) razliku između onoga što resursi daju u svojim sadašnjim upotrebama i onog ništa što bi „generisali” ako liberalizacija i njome uslovljena konkurencija oduvaju sa poslovne scene postojeća preduzeća i raspoloživi faktori proizvodnje potonu u nigidnu totalne neiskorišćenosti.

Ovo je tačka na kojoj može da se osporava ovde predložena argumentacija o potrebi da se prema liberalizaciji zauzme mnogo oprezniji, pa i rezervisan stav. Može se osporiti teza o deficitarnosti preduzetništva ili o mršavim izgledima da se ono dovoljno brzo uvećava i u dogledno vreme dostigne potrebni nivo. Da je preduzetnički duh gotovo ugušen, trebalo bi da proistekne iz činjenice da je ovo društvo pola veka tavorilo u kvrgama kolektivističkih privrednosistemskih aranžmana i da su dugo već deprimirajuće male investicije u privatnom sektoru i ukupne investicije. Ko traži dodatnu argumentaciju, neka pogleda zabrinjavajuće nizak nivo direktnih stranih investicija, nivo koji će se u ovoj godini oporaviti zahvaljući privatizaciji naših (malobrojnih) najrentabilnijih preduzeća – prodaji porodične srebrnine koja je jednokratna i nikad više neće proizvoditi priliv deviza. Ako sve to nije dovoljno, može se ukazati na činjenicu da je – zahvaljujući jedinstvenom događaju zamene DEM u evro – najzad otkriveno da naše stanovništvo

drži nekih 4 milijarde evra i da je jedva jedna četvrtina smeštena u zvanične finansijske kanale, pa i to mahom u vidu bankarskih depozita a gotovo ništa u obliku pravih ulaganja.

U standardnim ekonomskim teorijama, onima na koje smo navikli, implicitno se pretpostavlja da dobro funkcionise i pravovremeno isporučuje potrebne učinke delotvoran, u neku ruku dobro podmazan preduzetnički mehanizam. Kad to nije slučaj, kao što se dogodilo u našoj privredi, stvari se iz osnova preokreću i ono čemu nas uči odavno i uveliko sankcionisana teorija – jednostavno prestaje da bude istina. Stoga ne treba previše da iznenađuje što su u našoj stručnoj literaturi sve snažniji kritički glasovi (Kovačević 2001, 2003) usmereni protiv neodmerenog, po njihovom mišljenju posve destruktivnog otvaranja naše privrede.

Kovačevićeva argumentacija je, međutim, sasvim drukčija, ali je komplementarna sa ovde predočenom. On, naime, tvrdi da je nerealan, tj. ekonomskopolitičkim manipulisanjem precenjen, devizni kurs i da uz deformisan takav ključni parametar valorizacije nije razumno očekivati da oslobođeni tržišni procesi dovedu do društveno (ili na drugi način) prihvatljivih ishoda. Zbog nedostatka prostora ovde se u tu argumentaciju neće ulaziti sem što će se napomenuti da ona zaslužuje da bude sasvim ozbiljno uzeta u obzir. Trebalo bi takođe da je očigledno da Kovačevićeve stavove treba iščitavati iz njegovih naučnih radova a ne iz intervju a i novinskih citata; ovi poslednji mogu da budu i neprecizni i neverodostojni.

Teza o upravljanoj i manipulisanom deviznom kursu – čime se podrazumeva i mogućnost njegovog deformisanja – čini se da je tačna bez obzira na to što se kurs formalno obrazuje na deviznom tržištu (kao – ko razuman može da se buni protiv cene koju tržište, uključujući i devizno, iznedri kao svoj objektivni parametar?). Ako sam kurs i nije manipulisan (a donekle jeste), *manipulisana je strana tražnje* kao bitna komponenta tog tržišta. Stvar je *državne odluke* što je servisiranje stare devizne štednje razvučeno na nekih petnaestak godina i što će deo štediša pomreti a da neće moći da koristi vlastiti novac. *Državnom odlukom* odgođeno je – i to dosta dugo i u vrlo visokom stepenu – servisiranje spoljnih dugova, pa će se sa tim strahovitim teretom suočiti ne sadašnji nego neki drugi političari. Mnogo toga ima da se primeti i kad je posredi strana ponude: neke dominantne komponente su različiti pokloni (kao i neki krediti čija će nas otplata ipak pogoditi, ali u nešto daljoj budućnosti) koje očigledno nisu dugoročno održive. Da je politika prihvatila manje oportunističko stanovište prebacivanja najvećih finansijskih tereta na budućnost, postavilo bi se u svoj svojoj pretećoj jasnoći krupno pitanje koliko bi (više) deviza moralo već danas da se obezbedi i za koliko bi viši morao da bude devizni kurs da bi preduzeća bila podstaknuta na toliki izvoz.

3. Jedna pojednostavljena ilustracija

Ilustracija koja sledi nije model niti joj je svrha da predstavi neka kve međuzavisnosti u privredi. Njena je svrha da prozračnije i plastičnije

predoči verbalnu argumentaciju iz prethodnih dvaju odeljaka. Njeni pojedini delovi, baš zato što su ilustrativni, ne proizlaze logički jedan iz drugog i zato se na više tačaka mogu osporavati. Izostanak ambicije da se ona oblikuje kao model razlog je što je atribut *pojednostavljena* uvršćen i u sam naslov ovog odeljka.

Neka, dakle, privreda proizvodi 100 jedinica dodate vrednosti (mere, npr. nacionalnim dohotkom i neka se sastoji od dva sektora. Prvi, koji radi sa gubitkom, isporučuje 55 jedinica dodate vrednosti uz gubitak od 15 jedinica. Drugi isporučuje 45 jedinica i u potpunosti pokriva troškove. Neka prvi sektor raspolaze sa 110 jedinica kapitala od čega je 65 u vlasništvu stranaca, a drugi sa 60 jedinica od čega je u vlasništvu stranaca 20. Gubitak u prvom sektoru može da se realizuje na dva načina. Prvi se sastoji u izjedanju kapitala: kapital se smanjuje za onoliko koliko iznosi gubitak, u ovom slučaju 15 jedinica godišnje. Drugi način realizacije gubitaka je posredstvom preraspodele: iz drugog sektora se u prvi prelije onoliko dodate vrednosti koliko iznosi gubitak. Preraspodela se može ostvariti na razne načine, posredstvom poreza i subvencija, kroz povlašćeno i inflacijom obezvređivano kreditiranje ili na neki komplikovaniji način. Za ovu ilustraciju način pokrivanja gubitaka nije od značaja. Ako liberalizacija donosi povećanje gubitaka sa 15 na 25, ako učešće gubitaka u dodatoj vrednosti prvog sektora iznosi $15/55 = 3/11$ i ako nemogućnost pokrivanja dodatnih gubitaka znači odovarajuće likvidiranje preduzeća uz srazmerno smanjivanje dodate vrednosti, onda će eliminisanje preduzeća koja bi generisala dodatni gubitak povući obaranje dodate vrednosti za $10/(3/11)$ za 36,3 jedinica. Kad se privreda stavi u situaciju da ne može da apsorbuje i ostvari dodatnih 10 jedinica gubitka, uslovljenih liberalizacijom, likvidiranje preduzeća kao potencijalnih gubitaša štedi društvu (dodatnih) 10 jedinica kapitala koji bi inače bio potrošen („izjeden”) ali po cenu gubljenja 36,3 jedinica (tekuće) dodate vrednosti. Ako bi liberalizacija donela takva pravila igre da u prvom sektoru prestaju da budu prihvatljivi bilo kakvi gubici i ako njen pritisak izazove takvo povećanje efikasnosti u privredi da bi ona umesto 15 u uravnoteženoj situaciji generisala samo 10 jedinica gubitka, onemogućavanje da se realizuje i taj gubitak dovelo bi do opadanja dodate vrednosti za $10/(3/11) = 18,3$ jedinica.

Pod ovde korišćenom pretpostavkom proporcionalnosti, eliminisanje svake jedinice gubitka – *sve dok je on kod jednog broja preduzeća u prvom sektoru uslov za ostvarivanje dodate vrednosti, odnosno proizvodnju* – izaziva višestruko (multiplikator je 11/3) smanjivanje nacionalnog dohotka, uz prateće smanjivanje zaposlenosti sa dobro poznatim socijalnim posledicama. Proporcionalnost kovarijacije dohotka i gubitaka može se zamisliti i tako što u prvom sektoru gubitak ostvaruje, i to u jednakom iznosu, samo jedan broj preduzeća; gubitak se obara tako što se proporcionalno smanjuje broj preduzeća gubitaša. Ako bi privreda raspolagala potrebnim preduzetništvom – a ključna je pretpostavka da to nije slučaj – ovako poguban ishod ne bi se ostvario. Preduzetnici bi hitno preuzeli resurse oslobođene likvidiranjem gubitaša, uposlili ih u daleko produktivnijim alternativama i umesto

izgubljenih 36,3 jedinica, u novim upotrebama generisali, npr. dodatnih 60 jedinica nacionalnog dohotka. Privreda bi bila na dobitku. U protivnom ostaje paradoksalan rezultat: u odsustvu na preduzetništvo naslonjene mobilnosti resursa tolerisanje gubitaka javlja se kao makroekonomski dezideratum! U stvari, kad izostanu alternativne upotrebe, ceo nacionalni dohodak javlja se kao neki vid rente i ima se, grubo rečeno, tretirati kao *čist efekat*, kao višak iznad troškova, a ne – kao što je normalno slučaj – kao agregat u kome, doduše, jednu komponentu tvori profit, ali gro vrednosti otpada na troškove faktora proizvodnje. Tačno je, doduše, da se sprečavanjem gubitaka onemogućava neposredno izjedanje kapitala, ali se time u krajnjoj liniji ne čuva nacionalno bogatstvo. Ako se ne prebace u drugu upotrebu, sredstva (kao, u nekoj meri, i ljudi) fizički propadaju, a tako se na kraju dana gube i kapital i bogatstvo. Izbor nije između trošenja i očuvanja kapitala, nego između njegovog trošenja i njegovog propadanja usled nezaposlenosti i fizičkog nekorišćenja.

Naravno, proizvodnja uz harčenje kapitala ne može neograničeno da se odvija. Pod prihvaćenim pretpostavkama prvi sektor bi – uz, opet pretpostavljeno, prosečno trošenje kapitala od 15 jedinica godišnje – imao vremenski horizont takvog besperspektivnog funkcionisanja od 3 godine. Ako bi se dozvolilo izjedanje kapitala i u drugom, uslovno rečeno rentabilnom sektoru, horizont bi se produžio za još nepune 3 godine. Sve pod pretpostavkom da je moguće konzumirati samo kapital u domaćem vlasništvu. Naravno, kad se istopi dobar deo, makar i samo domaćeg, kapitala, režim funkcionisanja sistema mora da se promeni i pretpostavka proporcionalnosti ne može da se održi. No, ona je dovoljno dobra da istakne poentu na kojoj se ovde insistira. Izjedanje kapitala omogućava (1) produžavanje perioda unutar koga se zahvaljujući gubicima ostvaruju znatno veći nacionalni dohodak i zaposlenost nego što bi to inače bio slučaj i (2) dobije vreme unutar koga će se, ako bude političke volje, izgraditi valjane tržišne institucije i okončati proces izjedanja kapitala. Moguće je zamisliti konstelaciju u kojoj se opadajuća krivulja kapitala susreće i preseca sa „rastućom krivuljom” institucija, tako da na tački preseka eventualno dolazi do preokreta u režimu funkcionisanja sistema. Bilo bi dobro kad bi se valjane institucije oformile već sad i odmah ostvario taj toliko važan preokret; no, prema proceni ugrađenoj u ovo rezonovanje, ta opcija nije na raspolaganju.

I na ovoj tački moguća je drukčija procena, odnosno pretpostavka, koja bi dovela do bitno drukčijeg zaključka. Moguće je, naime, pretpostaviti da bi pod pritiskom konkurencije, proistekle iz liberalizacije, preduzeća u takvom stepenu povećala proizvodnju i efikasnost da bi problem gubitaka i egzistencijalne ugroženosti preduzeća iščezao. U analizu koja je ovde razvijena ugrađena je pretpostavka da to jednostavno nije moguće. Razlozi: finansijska iscrpenost i zastrašujuća oskudica obrtnih sredstava i likvidnosti, ogromna prezaduženost, gubitak tržišta i kredibiliteta (preduzeća), zastarelost opreme i tehnologije, gubitak kadrova i negativna selekcija, političke čistke rukovodećih garnitura, razorni unutrašnji konflikti izazvani očajnim finansijskim položajem preduzeća...

4. Umesto zaključka

U normalnim uslovima i pod standardnim teorijskim pretpostavkama liberalizacija je više nego poželjna i može se dokazati bez nekih osobitih intelektualnih naprezanja. Postoje nažalost i uslovi koji nisu normalni i pri kojima konvencionalno rezonovanje može da se preokrene. Biće da je to slučaj na ovim našim stranama. Nije slučajno što sam život nameće tokove koji se upadljivo razilaze sa onim što implicira konvencionalna teorija, što sudovi (ne) presuđuju suprotno očekivanjima koja iz te teorije proizlaze i što se javlja žestoka reakcija i na samu pomisao da bi već jednom trebalo dosledno primeniti propise pa makar veći deo privrede otišao u bankrot. Ne živimo u svetu koji je formalizovan uobičajenim pretpostavkama i život zna bolje od nas naše životno važne činjenice.

Ostaje druga propozicija iz analize dr Begovića: svet će nas ionako uterati u EU, STO... i te međunarodne organizacije nateraće nas na surovu liberalizaciju. Na to se može reći, *prvo*, da se to neće odmah dogoditi, a u međuvremenu možemo da koristimo šansu da gradimo institucije i da, makar i uz izjedanje kapitala, ostvarujemo mnogo veći nacionalni dohodak (i zaposlenost!) nego što bismo ga imali da sebi na ovaj ili onaj način nametnemo režim poslovanja bez gubitaka. *Drugo*, prema tvrdnjama specijalista, ni oni najrazvijeniji nisu toliko liberalni kao što na prvi pogled izgledaju. Sve su učestalije tvrdnje da se i razvijeni poprilično štite, ali ne otvoreno i formalizovano, nego mnoštvom standarda (vezanih za kvalitet, bezbednosnih, ekoloških...) koji tvore mnogo ozbiljnije prepreke i od samih carinskih barijera. Razvijajući institucije, moraćemo paralelno da razvijamo i te standarde i da učimo kako da ih koristimo. Jer, ni najjača privreda ne može bez ožiljaka da podnese razorne udare uvoza, koji zna trenutno da naraste i da pokaže tendenciju da se istom brzinom sruči na domaće tržište. Kažu da su razvijene zemlje razvile suptilna ali zato ne manje delotvorna sredstva odbrane protiv takvih udara.

Rezonovanje koje je predmet ovog rada i samo je rezultat brojnih procena i odgovarajućih pretpostavki koje su ugrađene u izvođenje prezentiranih zaključaka. Nema sumnje da je logički moguće da se na mnogim tačkama ugrade i drukčije, tu i tamo dijametralno suprotne pretpostavke, te da se dođe i do bitno drukčijih, ponegde i suprotnih zaključaka. Na neke takve tačke ukazano je i u samom tekstu. Različite procene rezultuju u različitim propozicijama. U tome i jeste lepota ovakvih razlaganja. Ni za jednu nit rezonovanja nema potpune sigurnosti da je tačna, ali se zato i one koje, zahvaljući osloncu na najčešće korišćene pretpostavke, izgledaju neoborive – potpuno relativizuju i, stavljene u širi kontekst, dobijaju daleko skromnije, stvarnom dometu primerene dimenzije.

Citirana literatura

Begović, Boris (2003), „Novi protekcionizam”, *Prizma*, juli, 32-40.

Kovačević, Mladen (2001), „Stanje i osnovi strategije ekonomsko-finansijskih odnosa sa inostranstvom”, M. Kovačević *et al.*, red., *Ekonomsko-finansijski odnosi sa*

inostranstvom u funkciji obnove i razvoja jugoslovenske privrede, Savetovanje NDEJ i Ekonomskog fakulteta u Beogradu, 27. i 28. septembar 2001, *Ekonomski anali* – tematski broj, XLV, oktobar, 13-44.

Kovačević, Mladen (2003), *Osnovni problemi i elementi dugoročne strategije ekonomsko-finansijskih odnosa sa inostranstvom*, uvodni referat na Savetovanju NDE i Ekonomskog fakulteta *Ekonomsko-finansijski odnosi sa inostranstvom: politika i praktične mere unapređenja izvoza*, Valjevo, 25. i 26. septembar 2003.

Madžar, Ljubomir (2001), „The Interdependence of Political Democracy and the Market Economy”, Margaret Blunden and Patric Burke, eds., London: Centre for the Study of Democracy at the University of Westminster, 15-27.